
המכון הישראלי לדמוקרטיה

כנס בבית הנשיא

הדמוקרטיה במבחן השעה

יום שני, כו' י"ח בסיון תשס"ח, 21 ביולי 2008

משתתפים: כב' נשיא המדינה מר שמעון פרס

כב' נשיאת בית המשפט העליון השופטת דורית ביניש

שרת החוץ גב' ציפי ליבני

פרופ' תמר הרמן

פרופ' שלמה אבינרי

מר אליעזר יערי

פרופ' נעמי חזן

פרופ' אשר אריאן

ד"ר אריק כרמון – מנחה הכנס

ד"ר אריק כרמון: כבוד נשיא המדינה, כבוד נשיאת בית המשפט העליון, שרים, חברי כנסת, שופטים בדימוס, נדמה לי שראיתי את היועץ המשפטי לממשלה, שגרירים, קהל נכבד. כבי' הנשיא, אני מבקש להודות לך על שפתחת את משכנך לדיון השישי על הדמוקרטיה במבחן השעה ומבקש להציג לך ולמתכנסים כאן את פרופ' אשר אריאן, ראש מרכז גוטמן במכון הישראלי לדמוקרטיה, המנהל את סדרת המחקרים של מדד הדמוקרטיה שנים ארוכות, ואת פרופ' תמר הרמן, עמיתה בכירה במכון הישראלי לדמוקרטיה, אשר תרמה למחקר את החלק העוסק בנושא החברה האזרחית כהוראת שעה.

אדוני הנשיא, קהל נכבד, ממצאי מדד הדמוקרטיה 2008 משמשים הבחנה קשה למצבה של הדמוקרטיה הישראלית. כאשר מצרפים אותם למדדי השנים האחרונות, מדובר על מגמה. אין מדובר בתופעה חד פעמית. בהצטרותם מעידים כל המדדים שנבדקו, על העצמה של הסנטימנט האנטי פוליטי בישראל. החברה הישראלית מאבדת את האמון במוסדות המהווים עמודי תווך של המשטר הדמוקרטי בישראל, ומפנים עורף לתהליך הפוליטי שהוא הדם הזורם בעורקיה של הדמוקרטיה.

לאחר שהצגנו לך, אדוני הנשיא, לפני כחודש את ממצאי המחקר, התכנסנו כאן היום כדי לפתוח בבירור ובדיון ציבורי רציני, שתכליתו להבהיר ולהטמיע בתודעה הקולקטיבית את מרכזיותה וחיוניותה של הפוליטיקה. אין ולא יכול להיות פתרון קסם, מפתח כל פותח למשבר שהסימפטומים שלו מורכבים כל כך, רכבים כל כך. המעבר מהמציאות אליה נקלענו, אל מציאות אחרת טובה יותר, הוא תהליך העשוי להמשך על פני זמן. החזרת האמון בשיטה, במוסדותיה, בתהליכים הפוליטיים שבה, איננה

ולא יכולה להיות תלויה באדם אחד האוחז במטה קסמים. אני מבקש להבטיחך אדוני הנשיא, שהמכון הישראלי לדמוקרטיה נוטל על עצמו להכין שורה של מרשמים, לאחר שהוא מעמיד לרשות הציבור את האבחנה, הדיאגנוזה הלא קלה, כדי להעשיר את השיח והדיון הציבורי. אשכול זה יכלול הצעות לשיפורים במבנה ובתפקוד הרשות המחוקקת שלנו, להגדרה מפורטת של אי התלות של בית המשפט העליון וחיזוק עצמאותו, הגדרות חדשות ומרסנות לגבי המבנה והתפקוד של שומרי הסף, הצעות להשבחת המגזר הציבורי כולל התמודדות בשאלה הקשה, של גיוס כוחות רעננים וחדשים לפוליטיקה, שכרגע אנשים נמנעים מכך, ולמגזר הציבורי, שאיכותו נשחקת, ולחיזוקה של הדמוקרטיה ההשתתפותית. אני מאד מקווה, אדוני הנשיא, שנוכל להציג לך אשכול זה, לקראת חג החנוכה בשנה הבאה עלינו לטובה. אנחנו רואים בכך דחיפות ממדרגה ראשונה. אני מבקש ממך אדוני הנשיא, לשאת דברים.

כב' הנשיא – מר שמעון פרס :

תודה לד"ר אריק כרמון, גבירתי נשיאת בית המשפט העליון דורית בייניש, מכובדי כולכם, אני קודם כל רוצה לציין בהוקרה ובהערכה את עבודת המכון הזה – הוא חיוני, אם כי מותר לי להגיד, תוספת אחת: לא מספיק להציע הצעות טובות, אלא צריך לחשוב איך מגייסים להם רוב. היסוד של דמוקרטיה הוא בכך שצריך תקוות גבוהות וציפיות מאופקות. אין לוותר על גובה התקווה, אבל אין להתעלם מהקושי לבצע אותה. דמוקרטיה בלי סובלנות, בקושי תתקיים, מפני שאנחנו עושים גם בעיני הנוער דמוקרטיה שהיא פרפקטית שהיא לא קיימת בשום מקום בעולם. וכבר צ'רצ'יל אמר את זה שהדמוקרטיה איננה הטובה שבצורות

הממשל אלא הפחות גרועה שבצורות הממשל. ואת העניין הזה, צריכים גם אנחנו, לפני שאנחנו באים בהצעות, איך לעשות את זה.

אני קראתי כמובן את הדו"ח הזה, ואני רוצה להגיד שהוא בנוי כמובן על הרבה מאד סקרים. לי אישית יש בעיה עם סקרים, על גבי חרשו החורשים, כפי שאומרים. ואני יודע שסקר זה כמו מחמאה, נעים להריח, מסוכן לבלוע, לא הייתי מציע לידידי ואפילו לא לאויבי, להתפרנס מסקרים. אבל כשאני מסתכל על הסקרים שלכם, לא שח"ו הם לא נכונים, אלא אני יכול על נקלה למצוא סקרים הפוכים לגמרי מהם, שלא אני עשיתי אותם, ואחד הסקרים המאד מעניינים שנתקלתי בהם, זה שלפני זמן קצר פרסמה אוניברסיטת הארווארד סקר על יחסי יהודים ערבים שנעשה השנה. הם סקרו אלף יהודים ו-700 ערבים. ואני מוכרח להגיד, שהוא הפתיע אותי מאד בתוצאות. אני אקריא רק כמה מהן:

הרוב המכריע בציבור הערבי, 77 אחוזים מעדיפים לחיות במדינת ישראל. וכששומעים את הקולות בכנסת, אפשר לחשוב שהם רוצים לברוח מכאן, לא, שאלו אותם: אילו יכולתם לבחור ארץ אחרת, 77 אחוזים אומרים שהם רוצים לחיות בארץ. עכשיו, שאלו יהודים, ביחסם לערביי ישראל – זה מאד מעניין, 88 אחוז מהנשאלים היהודים סוברים, כי עמדת הציבור היהודי שלילית, ביחס לערביי ישראל. 88 אחוזים, אבל לעומת זאת, כשהם שאלו אותם אנשים לעמדתם האישית, 84 אחוז אמרו כי עמדתם חיובית או חיובית מאד לגבי הערבים. הוא הדין גם בצד הערבי. 84 אחוז מהציבור הערבי סבור שהיהודים הם בלתי אפשריים, באופן אישי – להפך. נתון מעניין אחר הוא כי 84

אחוז מהציבור הערבי סבור, שאין לחכות ליישוב הסכסוך
ישראלי פלשתינאי, כדי לקדם את הדו קיום בשלום, לא תלוי
בזה. 66 אחוז מהציבור היהודי מסכימים לכך. 69 אחוז מהציבור
היהודי ו-92 אחוז מהציבור הערבי, מאמינים שזו אחריותם
האישית לחנך, לפעול למען דו קיום בשלום.

אני מוכרח להגיד, שאותי המספרים האלה הפתיעו מאד לטובה,
ואני בכלל חושד גם ביהודים וגם בערבים ובכל אחד מאתנו, שיש
לנו יחס דו ערכי לכל. בליל שבת מקטרים והורגים את המדינה,
בשבת בבוקר קמים - מאוהבים בה בלב ונפש ולא יודו בזה.
יש הבדל בין הדיבור ובין היחס, לפי דעתי לאורך כל התחום. זה
גם עניין של מודה וגם עניין הרגל, וגם עניין של תכונה יהודית
חשובה מאד, כך שני חושב שהתרומה הייחודית שהיהודים תרמו
להיסטוריה, זה אי שביעות רצון. ליהודי אסור להיות שבע רצון.
אתה שבע רצון? אתה מתחיל להיות יהודי מפוקפק. ויש לזה
יתרון, מפני שאי שביעות הרצון היא גם מקור של יצירתיות. ועל
כן יש כאן תופעה כפולה: אי שביעות הרצון זה דבר נהדר למדע
וזה אסון לפוליטיקה. במדע אי שביעות הרצון הביאה לנו באמת
את ההיי טק, אבל אי שביעות הרצון בפוליטיקה מביאה אותנו
ל-low tack ואנחנו לא יודעים איך להתמודד עם זה, יש המון
אמביציות, המון אינדיבידואליזם, מבחינה מדעית זה נהדר. כל
מדען הוא משהו בפני עצמו, בפוליטיקה אי אפשר לחבר שניים
יחד. ועל כן אני רוצה להגיד שהפוטנציאל המוסתר כאן
בסקרים, מוסתר ע"י הצללים של חיי היום יום, ואחת הבעיות
שלנו זה איך להפטר מהצללים ולהגיע לגוף, מפני שגם לפי חוקי
הפיסיקה, לא יכול להיות צל בלי גוף, אז אם ישנם צללים ישנם
גם גופות.

ומה שאני רוצה להעיר, שמסקנה ראשונה שלי מהעניין הזה, זה אני מרגיש כחסרון גדול מאד, זה ההבנה שדמוקרטיה איננה צורה של השלטון, דמוקרטיה היא תרבות של יחסים. אנחנו כל כך התנפלנו על המדינה, שעל כל בעיה חוקקנו חוק, יש לנו חוקים בלי סוף ולא מכבדים אותם. אמרו לי שבאנגליה מחוקקים חמישה חוקים חדשים בשנה, בישראל אין ח"כ שנכנס ומציינים כמה חוקים הוא חוקק, על כל דבר מטורף. אני ראיתי חוק, וכנראה אמרו לי שזה מכוון אלי, שאסור על בתי ואסור על בני להיות נשיאים, לשאוף להיות נשיאים וכו', באמת, זו הבעיה שמדאיגה עכשיו את העם, וזה הנושא העיקרי. כותרת בעיתון. ואני יודע שלמשל, בישראל, מספר החוקים נגד תאונות דרכים הוא אולי הגבוה שבעולם, וכך גם תאונות הדרכים. אז אני חושב שהבעיה של תאונות הדרכים איננה החוקים, אלא מערכת היחסים בכביש. אצלנו הנהיגה בכביש היא המשך המלחמה באמצעים אחרים. מי שעובר אותך – אסון, לא תעשה את זה. וזה אותו הדבר גם בפופוליטיקה בטלוויזיה. מי שמדבר רגע יותר ממה שצריך – זה כמו בתאונת דרכים, אסון מתרחש. ועל כן זה נכנס לדברי רעהו וכו'. החינוך לתרבות דמוקרטית הוא לא פחות חשוב, וחינוך דרך אגב, זה גם עניין של דוגמא. אתה יכול ללמד בביה"ס מה שאתה רוצה, אבל אם אתה מסתכל בטלוויזיה ואתה מסתכל בכנסת, ורואה את תרבות הדיון והוויכוח, אל תתפלא שמאבדים סבלנות גם במקומות אחרים.

אני שמח מאד שהטלוויזיה הסכימה, הסיקה מסקנות ורוב התוכניות עכשיו מוקדשות בעיקר לאוכל ולריקודים, שם יש נימוסים. התרבות הדמוקרטית היא ציויליזציה, כלומר, היא נועדה להלחם בקיפוח, באפליה, אבל היא גם מחייבת לא רק את

חופש הביטוי, כי אם גם את חובת הסבלנות. חופש ביטוי בלי חובת הסבלנות, למעשה משתבש והולך בחיי היום יום, ובעיני דמוקרטיה זה לא רק הרשות לכל אדם להיות שווה, אלא גם הרשות השווה לכל אדם להיות שונה. היום הדמוקרטיה היא מערכת יחסים בין אנשים שונים, דעות שונות, מוצא שונה – זה המבחן שלה. המבחן איננו בכלל שוויון הלא אי אפשר להשיג, היות והאנשים לא נולדו שווים, אין מערכת שלטונית או אחרת שיכולה לעשות אותם שווים. אנשים נולדו שונים, אבל היחס אליהם יכול להיות שווה, ותפקיד הדמוקרטיה, לדעתי, ליצור יחס שווה לאנשים שונים.

אני אומר שהדברים האלה, למשל, אילו היינו עושים סקר כזה בקרב החרדים והחילונים, כמו שעשינו, יכול להיות שהיינו מגלים הרבה מאד דברים, ששני הצדדים מוכנים למערכת יחסים שונה. בלי ארוגנטיות כזו, ואם מישהו הולך עם ארבע כנפות לעבודה – מה יש? אסור לו? זה צריך לעודד – ילך עם שטריימל, ילך איך שהוא רוצה. אנחנו יכולים להכתיב לו? גם לא צריך להכתיב לאף אחד אחר. אבל אני הייתי מתחיל מאתנו, להראות סובלנות ולהגיד שאם אדם עובד, יתלבש איך שהוא רוצה, וייתנו לו זמן לתפילות, אין בזה שום אסון, ולא לעשות מזה כל הזמן התקפה. מפני שאם אנחנו לא נצליח ליצור סובלנות בתחום הדתי, ואני ח"ו נגד כפייה דתית, כמו שאני נגד כפייה אנטי דתית, או אותו הדבר כלפי הערבים. גם כאן היחס הוא דו ערכי. אני אומר, יש כ-60 אלף אקדמאים דתיים בישראל, חלק גדול מהם רופאים, ואין היום בי"ח בישראל שתכנס ולא תמצא בו רופא ערבי או אחות ערבית. וראה זה פלא, יהודי שבקושי היה מעסיק ערבי, חושד בו, לא מהסס להכנס לבי"ח, לשכב על

המיטה ובא רופא ערבי עם סכין ביד, מנתח אותו והוא אומר לו תודה. כלומר, אפשר גם מערכת יחסים שונה. זה לא עניין של חוק, זה עניין של תרבות.

אני יודע גם שדמוקרטיה יכולה לעבור גם דגנרציה, וגם אצלנו אני אומר, שהתקוות הגבוהות והציפיות העוד יותר גבוהות, אני אקח את הדוגמא שעכשיו מאד מעסיקה את הציבור בעניין השחיתות. גם אלי יש פניות: מה זה אתה שותק, למה אתה לא מתערב, כמובן, אפשר להתערב, אפשר לעשות מהומת אלוהים בכל דבר. ואני גם מעריך שהעניין הזה צריך להטריד אותנו. אנחנו לא רוצים להיות ארץ מושחתת, בשום פנים ואופן לא. זה יהרוס את כל מה שבנינו. העם היהודי בנוי על ערכים מוסריים, אבל התגלו בזמן האחרון גם מקרי שחיתות שלא צריך לטאטא אותם. אעפ"כ אני חושב שישראל איננה ארץ מושחתת. והסיבה לכך שהמלחמה בשחיתות לדעתי, יותר חזקה מהשחיתות עצמה. והמלחמה בשחיתות לא נבהלת מתקיפים ולא נבהלת מגדולים, גם לא מאבדת את הסבלנות, מפני שרוצים שמיד יהיו כותרות למחרת בבוקר, ותהליך זריז או מזורז, לפעמים יכול לקפח אדם יותר מאשר תהליך איטי, עד שהאמת מתגלית.

ועל כן אני חושב שצריך שני דברים. א. שהמלחמה בשחיתות תהיה משוחררת מכל מורא, מכל פחד, מכל פרוטקציה. שהמלחמה בשחיתות תיעשה בידי אנשים המופקדים על כך ללא התערבות מבחוץ. וודאי לא התערבות פוליטית. מצד שני, לא לעשות מהשחיתות דבר שבא מחוסר סבלנות, שלא נותנים לאנשים להתגונן. אסור ששופטים יעסקו בפוליטיקה, אבל גם אסור שפוליטיקאים יעסקו במשפט. ועם כל התהליכים ועם כל הנוחיות, מוכרחים להקפיד על העניין הזה. זה לא נעשה מבחוץ.

זה לא שאין לי מה לדבר או אני לא יכול לדבר. אני יכול לדבר על כל דבר כמובן. אבל אני חי בתחושה שיש מערכה משפטית, אפילו גם עליה יש ביקורת. לא נורא. אבל צריך לתת לה לעבוד בכבוד הראוי, בסבלנות הראויה, ולא להרוס גם אותה לאט לאט עם כל מיני האשמות שהן ממיסות.

להפך, גם חלילה אל לנו להטיל אשמה על אדם בטרם שדבר הוכח. גם אם זה גורם לנו לסתירה לעכשוויות, אסור לנו להתפש לא למקרתזם, ואסור לנו להתפש, להפך, לכיסוי של חטאים. לא זה ולא זה. והעניינים האלה חייבים להיות בהירים ובהסכמה. אני יודע שחלק גדל מזה, נובע משינויים שחלו בעולם, אבל לפני השינויים שחלו בעולם, אני רוצה להגיד את דעתי על המשטר הדמוקרטי שקיים בישראל, ואני אגיד את זה גם כן באופן אובייקטיבי ולא אתפש לקצוות:

מה הבעיה? הבעיה היא שיטת הבחירות. מדוע יש לנו שיטת בחירות כזאת? מפני שהמפלגות קמו לפני המדינה. מדינת ישראל איננה פרי של כוח, אלא תוצאה של הסכמה בין המפלגות. אבל כדי שהמפלגות יסכימו או הסכימו להקמת המדינה, המדינה נאלצה להסכים לקיום המפלגות. ומאז שהפקדנו את החתול על השמנת, אחד לא רוצה להפרד מהשני. כל הנסיונות להפריד קשים לאין ערוך פשוט. גם עניין הקונסטיטוציה היא די פרובלמטית. מישהו יודע מדוע בעצם בן גוריון התנגד לכתוב קונסטיטוציה? הנימוק האמיתי הפילוסופי שלו היה: אנחנו דור מעבר. אסור שהדור שלנו יקבע קונסטיטוציה לדורות שיבואו. האחוזים הם לא בדיוק כאלה שפחות מדי דתיים או יותר מדי דתיים, בסוף הקונסטיטוציה היתה משקפת את אותו הדבר

ששקפה המדינה. כלומר, התחשבות במפלגתיות יתירה, על חשבון כבודו של האזרח.

אבל לפי דעתי, צריך לעשות כמה תיקונים אפשריים. כמובן הדבר הטוב ביותר היה לעבור לשיטת בחירות מחוזית, או שיטת – נדמה לי שאתם ממליצים על זה – בחירות מעורבת, אבל עד שיהיה לנו לזה רוב, אני רואה איזה קושי יש להעלות את אחוז החסימה, שזה גם כן אחד הדברים, מפני שאם יש 14 מפלגות, כל פילוג זוכה בפרס, כל איחוד זוכה לקנס. המפלגות הגדולות קטנו, המפלגות הקטנות התרבו, וזאת כתוצאה מהתהליך הזה. פעם היו בכנסת שתי מפלגות שהיה להן רוב. היום המפלגות הקטנות יש להן רוב, אין יותר שתי מפלגות שיש להן רוב בכנסת. פעם שתי מפלגות יכלו לדבר ולהגיע לאיזשהו קונצנזוס, היום זה לא קיים. כתוצאה מזה, זה מתחיל להיות גם מים עומדים. אין מספיק חלופה, בעיקר עניין הפריימריס עוד יותר מקשה, אנשים זקוקים לכסף, אנשים זקוקים למוניטין, אנשים זקוקים לתומכים. זה עסק שלם, ורק מי שיש לו בתוך העניין, יכול להמשיך. קשה מאד לפתוח ולהכניס אנשים חדשים, ואני אומר שלא צריך לגרש את כל האנשים ח"ו, אבל צרי כל הזמן לחדש ולחדש, בלי לזרוק, כביכול את הוותיקים.

אני חשבתי על רעיון כזה, אריק: שעל פי חוק יחליטו שכל האוניברסיטאות בישראל תהיינה מחוזות בחירה, ולתת לסטודנטים לבחור סטודנטים לכנסת. יכולים להיות 10 או 20 מקומות כאלה, אבל ממש סטודנטים. תראו מה שקורה במדינה שלנו, אנחנו היום מיפים נערה בת 20 להטיס מטוס F-16 שעולה 40 מליון דולר, ילדה אחת בשמים, היא אוחזת מכונה משוכללת מאין כמוה, היא צריכה לקבל החלטות כהרף עין, מדוע היא לא

יכולה להיות ח"כ, אני לא מבין? מה היתרון של להפעיל F-16 מאשר לשבת ללחוץ על כפתור ולהצביע? יש סטודנטים שהם מפקדי גדודים, מפקדי פלוגות, אנחנו מפקידים בידיהם חיים של הרבה אנשים, מדוע שלא יצביעו? יתר על כן, מה רע דבר שלאוניברסיטאות יהיה ייצוג אמיתי בכנסת? אם אנחנו באמת אומרים שהשכלה הגבוהה זה דבר רציני, אני לא אומר לנצח, ניקח נושא אחד מרכזי רציני, וניתן לו ייצוג. ואם אינני טועה, היום יש כאן אנשים בטח יותר בקיאים ממני במספרים, אני רואה שמספר הסטודנטים באוניברסיטאות ובמכללות הוא כ-250 אלף, משהו כזה. אם נוריד עד גיל 18 שאין להם זכות הצבעה, ז"א הסטודנטים הם 8 אחוזים מהאוכלוסייה המבוגרת. ניתן להם להכנס לכנסת, נראה פנים חדשות, נראה קולות חדשים. אגב, אני גם הייתי מחליט ש=50 אחוז מהם צריכים להיות נשים. זה חשוב מאד במערכת, לפי דעתי, היחס לאשה הוא היחס לקדמה. ואם לא נותנים לאשה אפשרות להתחנך בעצמה, ולנהל את ענייניה כראוי, הילדים יהיו קרבנות. כשמכריחים אשה להתחתן בגיל צעיר, היא צריכה להוליד 1012 ילדים, בגיל 25 היא אדם תשוש והיא לא יכולה לעזור לילדים, והילדים נשארים קרבנות של האבא. יש לנו ח"כ מג'דאלה שאומר: במשפחה שלי יש 14 ילדים, ההורים יכלו לטפח רק 2, 12 התפזרו לכל רוח, הוא אומר: אני לא אעשה את זה. אני רוצה שיהיו לי 3-4 ילדים וכולם מטופחים. אני מאד מציע להשקיע בזה עבודה. זה צורך לאומי, זה צורך פרלמנטרי, יכול מאד להיות שלזה גם ימצא רוב, זה שינוי ראשון קצת לזעזע ת הסטטוס קוו.

ולבסוף, הערה אחרונה שלי זה לעניין המנהיגות. אני יודע שאין מנהיגים, אומרים שאין מנהיגים, זה נכון בכל העולם, אני לא מדבר על מועמדים, כל מועמד הוא מנהיג. אני מדבר, אחרי שאתה נבחר איך אתה נשאר מנהיג, וכאן אני רוצה להגיד שזו בעיה עולמית, מפני שעולם השתנה מאד, הוא יותר גלובלי, הוא בוחן לפי דברי אחרים, והוא גם יותר שקוף. מאז שיש טלוויזיה, אז קשה להיות דיקטטור, הם עושים את המוות לדיקטטורה, אבל גם קשה להיות דמוקרט, הם עושים את הדמוקרטיה לבלתי נסבלת. מי שמסתכל בטלוויזיה אומר: מה, הוא מנהיג? אני כמוהו. ואם אני קם ואומר אני מנהיג חזק וגדול, תצביעו עבורי, אומרים: דחילק, תוריד קצת קול. לפי דעתי גם מנהיגים טועים בעניין הזה, שהם שמים את הדגש על אישיותם. מה שיכול לאחד ולהלהיב אנשים זה חזון, לא אדם. תבוא עם חזון. תבוא עם תוכנית ותגיד לא שאני אעמוד בראשכם ואני אוביל אתכם. לא, אני מאד שמח לשרת אתכם. לדעתי, אני יכול לשרת אתכם בנושא כזה או בנושא אחר, ותבחנו אותי לפי הרקורד. אין דרך לשפוט מנהיג לפי תמונה או לפי כריזמה או לפי חכמה, הדרך היחידה לשפוט מנהיג באופן אובייקטיבי והוגן בימינו שזה לא ימי מלחמה, אלא ימים כתיקונם, הלא במלחמה עשו מנהיגים באופן מלאכותי, עשו צנזורה, אסור לספר שצרציל חולה. כל המלחמה צירציל היה בריא כשכולם יודעים שהיה חולה. אסור לספר על אף פאשלה. הגנו. היום זה לא ניתן יותר, הכל שקוף. אבל אם הכל שקוף, על המנהיג להיות מה שהוא צריך להיות: משרתו של העם ולא שליטו של העם. מוביל לחזון ולא מנסה להתייפות בכאריזמה. אם יעשו את זה, לפי דעתי, יחזור גם האמון, מפני שרק מנאומים אנשים לא יתלהבו. צריכים לראות

מה אתה עושה, ובסדר, תעשה תקוות גדולות ותגיד: אל תצפו שזה יתגשם מחר בבוקר, הציפיות תהיינה נמוכות. במלים אחרות אם לסכם את דברי: דמוקרטיה היא תרבות, היא ציויליזציה כמו שעם הוא תרבות, ועם הוא ציויליזציה, ועם שאין לו ציויליזציה הוא מכניזם, הוא גם נעלם מדפי ההיסטוריה. היהודים לא שבעי רצון הרגילו את עצמם, אבל הרגילו מפני שהם היו ונשארו ציויליזציה שהמותר המוסרי עומד בראשם, וזה הדבר העיקרי שלמדתי מבן גוריון. ששיא החכמה בעולם זה ההעדפה המוסרית. תודה.

ד"ר אריק כרמון: תודה רבה אדוני הנשיא, אני מרשה לעצמי רק הערה בשולי דבריך. אולי 60 שנה לאחר הקמת המדינה, וכדי להניח את הבסיס לתרבות הדמוקרטית, אולי הגיע הזמן להאיץ את המהלך של החוקה במדינת ישראל. אני רוצה לבקש מנשיאת בית המשפט העליון, השופטת דורית ביניש, בבקשה.

כב' השופטת דורית ביניש: אישי נשיא המדינה, נשיא המכון לדמוקרטיה, הנשיא בדימוס של בית המשפט העליון השופט מאיר שמגר, אורחים נכבדים, הכנס המתקיים כאן היום מטעם המכון לדמוקרטיה, באכסניה הנכבדה של נשיא המדינה, מעלה על סדר יומנו נושאים שהם בלב שיטת המשטר הדמוקרטית שלנו. הוא נוגע בעיקר להתייחסות הציבור לשיטתנו הדמוקרטית, ובשל כך, אף נוגע בעצבים הרגישים ביותר של החברה בישראל.

למושג דמוקרטיה מובנים והיבטים שונים, ואלה באים לידי ביטוי בין היתר במוסדות הדמוקרטיים הנבחרים על בסיס ייצוגי, ונשענים על רוב בציבור, במבנה המשטרי של כל מוסדות המדינה, המבטא באופן מהותי ערכים שלשם ובשם קיימת

השיטה הדמוקרטית. אבל לא ארחיב בנושא הזה, יש מומחים לנושא כאן, שהם נמצאים ואולי טובים ממני. נוכח רוחב היריעה, ומיעוט הזמן העומד לרשותנו, אבקש להתמקד במספר הערות מזווית הראייה של מערכת המשפט, מנקודת הראות הנוגעת לתפקיד שממלאים בתי המשפט ובעיקר בית המשפט העליון בחברה הישראלית, ולהגיב על התמונה המצטיירת מסקר מדד הדמוקרטיה הישראלית, שהונח בפנינו כמצע לדיון. אין לי ספק כי הסקר נערך בידי מיטב אנשי המקצוע, והוא מאמת באופן סטטיסטי ומחקרי מספר תופעות שאנחנו מכירים מחיי היום יום. לפיכך, חלק נכבד ממסקנות הסקר אינו מפתיע, גם אם יש בו משום הפניית זרקור לנושאים שעלולים חלילה להשפיע על חוסנה הדמוקרטי של החברה בישראל.

אומר תחילה, כי כשלעצמי אני סבורה, כי על אף הממצאים הללו, השיטה הדמוקרטית שעליה בנוי המשטר בישראל, היא איתנה ותשרוד את המשברים שבפניהם היא עומדת. הדמוקרטיה בישראל צעירה יחסית, היא התפתחה על רקע מיוחד של המציאות הישראלית, ובמציאות זו, אכן אורבות לה סכנות לא מעטות. אעפ"כ יש יסוד מוצק להאמין, כי הדמוקרטיה שלנו, אשר התגברה על מכשולים ומהמורות במציאות קשה, והגיעה להישגים משימים, תתגבר גם על תופעות שלכאורה נראות כסודקות באיתנותה. ההכרה בתופעות האלה, הרצון שלא להשלים עמן והעובדה שכוחה של השיטה גדול מכוחם של היחידים שמייצגים אותה, כל אלה יתרמו לשימור ולשיפור מוסדותיה וערכיה של הדמוקרטיה בישראל.

אחד ההישגים החשובים של הדמוקרטיה הישראלית, הנה יצירת שיטת משפט מקורית, והקמת מערכת אכיפת חוק ומערכת שיפוטית עצמאית בלתי תלויה וא פוליטית, שיש בה הן מבחינה מוסדית והן מבחינה ערכית, ערובות להגנה על הדמוקרטיה. לפיכך, כיבודה וחיזוקה של המערכת השיפוטית הוא תנאי חיוני להמשך קיומה של הדמוקרטיה בישראל. כל שיטה משפטית מתפתחת על רקע התרבות וההיסטוריה של החברה והמדינה בה היא פועלת. בישראל התפתחה שיטת משפט הנטועה בתרבות החברתית והמשטרית שלה, ואזכיר רק מספר מאפיינים עיקריים העומדים ברקע, שת תפקידו ומקומו של בית המשפט העליון במציאות חיינו:

ראשית עם כינון המשטר בישראל, נולדה המדינה ללא חוקה. מסיבות היסטוריות שלא כאן מקום לעמוד עליהן כמובן. היה זה מלכתחילה בית המשפט העליון שהכיר בפסיקתו בזכויות היסוד של האדם בישראל, ונתן ביטוי יישומי לערכי הדמוקרטיה המהותית. בעיצומה של מציאות בטחונית וכלכלית קשה, במדינה שהתמודדה עם בעיות קיומיות, ובתנאים שחייבו את הצבת האינטרסים המוגנים של הקולקטיב מעל הכל, כבר אז היה זה בית המשפט העליון שהכיר בחופש העיסוק, בחופש הביטוי, בזכות ההתאגדות, בחופש הדת ובחופש מדת.

במדינה שהתמודדה עם מלחמות, עם קשיים מבית ומחוץ, במדינה שקלטה אלפי עולים ופליטים ניצולי שואה, התפתח משטר דמוקרטי נאור, שהמדינה וזרועותיה, המחוקקת והמבצעת קיימו ומקיימים גם היום. ההגנה על הערכים הדמוקרטיים המעוגנים בהכרזת העצמאות של מדינת ישראל, ובחוקי היסוד שחוקקה הכנסת, מופקדת במידה רבה בידי בית המשפט. בית

המשפט הוא הזרוע השלטונית העומדת על משמר שלטון החוק, הנותנת ביטוי לעקרונות ולערכים שנועדו לשמר את המסגרת המשותפת לחברה בישראל. לבית המשפט תפקיד משמעותי במימוש השאיפה לבנות ולקיים כאן חברה המכבדת את ערך השוויון, חברה שמאמינה באדם, שמכבדת את זכויותיו וחרויותיו, חברה השואפת לשמירת חוק ולטוהר המידות בקרב יחידיה ובמוסדות השלטון שלה.

שנית, מאפיין חשוב בשיטתנו, נעוץ בכך שאנו חיים בחברה שאחדותה מורכבת מניגודים, מקבוצות של אנשים בעלי רקע שונה, תפישות עולם שונות, חברה שההתפלגות החברתית והפוליטית שלה מגוונת ומחייבת לתת ביטוי הולם לכל הקבוצות שבה, לרבות קבוצות שבאו ממשטרים שאינם דמוקרטיים, והביאו עמם את השקפותיהם ונכנסו תוך תקופה קצרה יחסית למעגל הפוליטי, אם כי גם היסטורית זה חלק מההיסטוריה שלנו. היא כוללת קבוצת מיעוט גדולה המבקשת להבטיח שוויון מלא לאזרחים הנמנים עמה. היא בעלת מתחים אידיאולוגיים ופערים חברתיים, הריבוי שממנו מורכב הפסיפס האנושי שלנו, בא לידי ביטוי במוסדות הדמוקרטיים הנבחרים, הוא חלק מההוויה הפוליטית חברתית תרבותית שלנו. בית המשפט אמור לקשר על פניהם על בסיס הערכים המשותפים.

שלישית, אנו מקיימים את הערכים הדמוקרטיים בתנאים של לחימה בטרור, המחייבת נקיטה באמצעים הפוגעים בזכויות אדם, ועלינו למצוא את נקודת האיזון ההולמת, בין אינטרס הציבור וההגנה על הזכויות.

ורביעית וזה העיקר: יותר מתמיד אנו מודעים היום לכך שהקיום שלנו מותנה לא רק בקיום הפיזי ובבטחון שהוא התנאי

בלעדיו אין לקיומנו כחברה, אלא גם באופייה של החברה, בקיומם של הערכים המאחדים אותנו. למשפט ולמערכת השיפוטית תפקיד מרכזי בהשלטתם ובשמירתם של ערכים אלה. אין לך היום עניין המנסר בחלל המציאות הישראלית שאינו מגיע לפתחו של בית המשפט, ובמדינת רוויית מתחים פוליטיים, גם עניינים שהדיון בהם בעל אופי משפטי מובהק, יש להם השלכות פוליטיות. אלה מציבות את בית המשפט בנקודת חיכוך עם זרועות הממשל האחרות. כך בסוגיות הכרוכות בהגנה על זכויות אדם, או עניינים הנוגעים לשמירה על החוק ועל שלטון החוק במוסדות השלטון, בית המשפט מעצם תפקידו השיפוטי, שומר על הריחוק ועל הניתוק מהזירה, ומפעיל אמות מידה שאינן פופולריות. במציאות הישראלית, הנטל המונח על כתפי השופט, הדילמות שהוא צריך להתמודד עמן, כבדות יותר מאלה של עמיתיו במדינות דמוקרטיות אחרות. ההגנה על זכויות האדם מתחייבת באותה מציאות ובאותה זירה בה מתקיימת הפעילות הטרוריסטית. השופט נטוע במציאות, הוא חלק ממנה. הוא אינו מצוי במחק גיאוגרפי מזירת האירוע, הוא וכל הקרובים לו, חשים על בשרם את הסיכונים לציבור שלמולם עליו לשקול הגנה על זכויות אדם. עם זאת, הוא נדרש לריחוק ואובייקטיביות, ואת אלה הוא מקיים בעשייתו השיפוטית.

עתה אנו מתבשרים על ממצאים של ירידת אמון הציבור בבתי המשפט, בבית המשפט העליון, וזאת כתהליך אשר מחברי הדו"ח רואים בו מגמה מתמשכת. אין ספק שהתופעה שעל עצם מהותה וקיומה אבקש להעיר, הנה חלק מירידה כללית באמון במוסדות השלטון. לב לבו של סקר אינו תאור המצב האובייקטיבי של מוסדות השלטון, ולא מצבה של הדמוקרטיה, אלא הוא עוסק

בנראות של הדמוקרטיה. כיצד היא נתפשת בעיני הציבור אותו ציבור שעל כתפיו היא נשענת. האם אכן המצב האובייקטיבי של המוסדות הדמוקרטיים והפוליטיים הוא כפי שהוא נתפש בעיני הציבור? לכאורה, אפשר לומר שכן, שהרי אם הציבור יפסיק להאמין במוסדות הדמוקרטיים, הוא עלול שלא לקיימם עוד. עם זאת, אני מתקשה לקבל את נתוני הסקר כתמונת מצב אובייקטיבית, להבדיל מהשאלה איך הדמוקרטיה ומוסדותיה נתפשים בעיני הציבור. ובוודאי שלא כך המצב ביחס לאמון בבית המשפט העליון, שאינו יכול להמדד באותן אמות מידה, בהן נמדד האמון ביתר מוסדות השלטון.

אכן אנחנו חיים בתקופה של אובדן אמון. נשברו כלים רבים, נלקח מהציבור בישראל אותו אמון שנבע בעבר מהאמונה בצדקת הדרך. המחלוקות והשסעים הפוליטיים, בצד השקיפות והחשיפה החיובית מעיקרה, של תופעות שחלקן כנראה היו כבר בעבר ולא ידענו, וחלקן לא היו כלל בעבר – כל אלה השפיעו על נקודת המבט של הציבור. הטענות שנוגעות לתופעות של שחיתות שלטונית, אי סדרים, אי תקינות, כשלים, ירידה בשרות לציבור ברמת הרווחה, כשלים ביורוקרטיים, אובדן ההילה של גופים נערצים כזה"ל, כל אלה שחקו את אמון הציבור בכל מוסדות השלטון וגופי המדינה. כשמתערער האמון במוסדות השלטון, זוהי תופעה גוררת כמעט תגובת שרשרת. האדם שאיבד את בטחונו בשליחי הציבור מטעמו, בנציגיו בכנסת, בממשלה או במוסדות השלטוניים, עלול בהחלט להניח שאין הבדל, ואם חלילה חדרה השחיתות למוסדות השלטון, למה להאמין שיש אישים או מוסדות הנקיים מכך? האווירה הכללית מקימה אווירה חשדנית, מטילה ספק ומעוררת אמון בנושאי התפקידים

באופן המקרין על כל ה מוסדות. אנו בעידן של ספקנות. תם עידן התמימות.

לאלה יש להוסיף את התלות של הציבור במידע הזורם מהתקשורת, שכן אין הציבור נגיש למקורות המידע עצמם, והתקשורת בעצם טיבה, גם חושפת, גם תורמת מידע וגם ביקורתית וזה תפקידה החיובי. אך היא גם לא פעם מונעת מאינטרסים, תומכת בבעלי עניין אלה ואחרים, ועושה שימוש ביצירת דעת קהל, שהציבור נותר ללא כלי ביקורת ביחס למידע הזורם אליו ממקורות שונים ומתקשה להעריך את רצינותו ומידת האובייקטיביות שלו.

כשלעצמי אני סבורה שאין מקום לאובדן האמון המוסדי באף אחד ממוסדות השלטון. המוסדות הדמוקרטיים שלנו חזקים ומתפקדים גם אם לא כל פרט וכל נושא משרה עומד בציפייה, וגם אל מול מבול החשיפות והחקירות המשפיעות על אמון הציבור. אך יש להפריד הפרדה גמורה בין האמון במוסדות נבחרים התלויים בממדים של פופולריות כדי להבחר לתפקידם, לבין בית המשפט. כאשר מדובר במערכת השיפוט בכללה, אנו זכאי להרים ראש ולומר בבטחה: יש לנו מערכת משפט אמינה שלא הוטל בה רבב מעולם, והיא מצטיינת ברמה מקצועית גבוהה וביושרה של שופטיה. היא כמובן אינה מושלמת, יש ליקויים הטעונים שיפור בתפקוד בכל הנוגע לצורך להתאימם מבחינה ניהולית ליעדיה ולמטרותיה, ולהתמודדות עם העומס הרב המוטל על כתפיה. אך זו מערכת העומדת במבחן האולטימטיבי של מערכת שיפוט במדינה דמוקרטית והוא מבחן אי התלות והעצמאות. בתי המשפט בישראל נהנים מעצמאות שיפוטית מקצועית מוחלטת, להבדיל מתלות ארגונית מוסדית. אין על

שופטי ישראל מרות זולת מרות הדין וערכי הצדק והמשפט. בפסיקתו מבטא בית המשפט ערכים המשותפים של החברה בה הוא פועל. הוא קשוב לה ולצרכיה. ככל שאסור לשופט לאטום אוזניו מפני רחשי לב הציבור, ועליו להיות קשוב למצוקות האישיות והחברתיות, הרי בה במידה עליו להתנתק מקולות המבקשים להפעיל עליו לחץ, ומנסיונות השפעה על שיקול הדעת השיפוטי. במילוי תפקידו השיפוטי על השופט להקפיד להיות מחוץ לשיח הציבורי, להכריע בינו לבין מצפונו השיפוטי והכלים השיפוטיים המקצועיים שבידיו.

המערכת השיפוטית היא א-פוליטית מקצועית ועליה להשאר כזאת. שיטת בחירת השופטים, תפישת התפקיד השיפוטי ותודעת השליחות של שופטי ישראל, היא ערובה לכך, שמערכת השיפוט תקיים את יעודה בהגנה על החוק, באכיפת החוק על פי אמות מידה שוויוניות ללא מורא ובלא להכיר פנים.

בית המשפט שלא כשתי הזרועות הממשליות האחרות אינו גוף נבחר, והאמון שהוא נזקק לו אינו נמדד בהלכי רוח חולפים ואף לא בתחושה הסובייקטיבית של הציבור. עליו להבחין על פי מדדים אובייקטיביים, על פי טיבו ותפקידו בית המשפט אינו מוסד הנבחן במבחני רייטינג. ולא בהיענות לקול הפופוליסטי. ההפך מכך הוא הנכון: עליו להזהר מלנסות לשאת חן בפסיקותיו. הוא זקוק לחוסן ולחוזק, עליו לייצג את הערכים שהם בני קיימא בשיטתנו המשפטית הדמוקרטית, ולהשאר נאמן לאי תלותו ועצמאותו.

בנסיבות אלה, לא למותר להזכיר כי שנתיים קשות עברו על מערכת המשפט בכלל ועל בית המשפט העליון בפרט. התמודדנו עם נסיונות בלתי פוסקים לפגיעה במעמד בית המשפט, להורדת

קרנו ולערעור אמון הציבור בשופטיו. הכרסום המכוון במעמד בית המשפט התבטא בהעלאת הצעות שונות להגבלת סמכותו של בית המשפט הגבוה לצדק, לביטול ההתפתחות שהיתה בפסיקתו ב-30 השנים האחרונות, ובדרישה להחזיר את גלגל ההתפתחות השיפוטית עשרות שנים לאחור. תהליך זה לווה גם במאבק מתוקשר ופוגעני, שאין לבטל את תוצאות השפעתו על הציבור הרחב. אעפ"כ, בIODענו כל אלה, נוכחים אנו כל פעם מחדש, שגם בעידן ערעור האמון והחשדנות כלפי כל מוסדות השלטון, בית המשפט עדיין זוכה לאמון הרב ביותר מבין מוסדות השלטון.

אם להעריך על פי מספר הפונים אליו, שהולך וגדל משנה לשנה, על פי העותרים הבאים מכל שכבות האוכלוסיה, מכל הקבוצות בישראל: יהודים וערבים, חילוניים ודתיים וגם חרדים, וותיקים, עולים, מבקשי כניסה לישראל, מבקשי מעמד בישראל, אזרחים, תושבים, תושבי שטחים, אם לשפוט על סוגי העניינים המובאים בפני בית המשפט. אפשר לומר בבטחה, שהתחושה היא שבמבחן המציאות, עלפי היקף ההזקקות לבתי המשפט בכלל, ולבית המשפט העליון בפרט, ניתן לומר, כי האמון בו בולט היום יותר מבעבר. ככל שיורד האמון במוסדות האחרים, וחבל שכך, כך גובר הצורך בציבור להזקק לזרוע היחידה מבין זרועות השלטון, שפועלת על פי אמות מידה שוויוניות, מקצועיות ונורמטיביות. הזרוע השיפוטית. אם יש בעיני חשש כבד לערעור הבסיס הדמוקרטי עליו נשען בית המשפט, הוא אינו בכך שהציבור אינו נותן אמון בבית המשפט. כפי שאמרתי, גם בימים קשים אלה בית המשפט הוא המוסד השלטוני המוערך ביותר. בעיני, פוטנציאל הסיכון למעמדו ולתפקידו של בית המשפט

כיום, נעוץ בעיקר בשניים: האחד, השימוש האינטנסיבי שנעשה כיום בידי מעצבי דעת קהל, להפוך את הדיון המשפטי שמקומו בין כתלי בית המשפט לדיון ציבורי ובלתי מקצועי במגמה להשפיע על ההליך השיפוטי. בכך נפרצו כל הגבולות, אנשי תקשורת, יחצ"נים וחמור מכל עורכי דין טעם הצדדים ומעט העדים, בוחרים היום לנהל את המשפטים מעל מרקע הטלוויזיה, בעיתונות ובזירות ציבוריות. עלול להיות בכך לא רק רצון להשיג דעת קהל אוהדת, אלא גם להשפיע על בתי המשפט ועל טוהר ההליך השיפוטי.

מתופעה זו יש להמנע. גאוותנו היתה תמיד על מקצועיות וריחוקו של המשפט מהרחוב, אין לנו שיטת מושבעים. עלינו לכבד את כושר שיפוטו המקצועי של השופט, כדי שלא יושפע מהקריאות המובאות עד לפתח אולמו ואפילו עד לביתו.

העניין השני, גורם סיכון נוסף האורב לפתחנו, הנו החשש מפני כרסום וזלזול של הרשויות בפסיקתו של בית המשפט העליון. לצערנו, אנו נתקלים ברטוריקה העלולה להוביל למחדלים בכל הנוגע לקיום צווים שיפוטיים. החשש הוא מפני יצירת דה לגיטימציה מצד זרועות השלטון לפסיקתו של בית המשפט העליון. אל לנו לשכוח, כי הליכי האיזון והבלימה הדמוקרטיים באים לידי ביטוי בכיבוד ההדדי של הרשויות, וכי המחסום בפני אנרכיה הוא החוק והמשפט.

זלזול בדיון שפסיקת בית המשפט היא חלק ממנו, עלול לכרסם באושיות המשטר הדמוקרטי. בעבר ידענו כי כיבוד צווים משפטיים הוא מובן מאליו, הייתי שם, כאשר ראש הממשלה המנוח בגין בלע לא בשמחה את צוו בית המשפט להוריד את אלון מורה מהמקום שנבחר. דבר היום איננו מובן מאליו, ולכן אין

היום בטחון בכך שלא נעמוד בקרוב בפני מדרון חלקלק שעלול להתבטא חלילה באי כיבוד צווים שיפוטיים, אין לי אלא להביע תקווה שהחשש הזה לא יהפוך למציאות.

לסיום אבקש להעיר בתכלית הקיצור לנושא הדיון שהתקיים כאן היום והוא חשוב בעיני, על מקומה של החברה האזרחית במדינת ישראל של היום. ברשותכם, בשיא הקיצור. תקצר היריעה מלעמוד על התפקיד החשוב שממלאים כיום גופי החברה האזרחית, ארגונים חוץ ממשלתיים שכלל אינם קשורים במוסדות השלטון, ואף אלה שקשורים באופן עקיף למוסדות השלטוניים. פריחתם של גופים אלה היא מענה חלקי לירידה בהענקת השרות ובתפקוד של המוסדות המדינתיים, וזו לא רק תופעה ישראלית. זו תופעה בין לאומית. בישראל שינוי המדיניות הכלכלית ומדיניות הרווחה, מגמות ההפרטה וכשל בהגנה על זכויות האדם, הבליטו את הצורך בקיומם של גופים אלה. ללא שילוב של מאמץ חברתי וחינוכי, לא ניתן להשיג את היעדים של קידום ערכי הדמוקרטיה ותקצר ידו של המשפט. זה לא בכוחו. עם זאת, חשוב להדגיש, כי ככלל לגופים לה היתה תרומה עצומה לקידום ערכי דמוקרטיה, להגנה על זכויות האדם ולהגנה על צרכים חברתיים. בתי המשפט מצדם סייעו בידי אותם ארגונים לקדם את התכלית כשהיא ראויה. ההזדמנות שניתנה לאותם גופים וארגונים ע"י בית המשפט העליון, שפתח את שעריו בפני נציגיהם של הארגונים והקבוצות החברתיות, ללא דרישת זכות עמידה אינדיבידואלית, העובדה שבתי המשפט בכל המערכת אפשרו ייצוג וליווי של הארגונים החברתיים לדיונים המתקיימים בפניהם, הכנסתם של גורמים חדשים לאולם המשפט, אף שיש לה לעתים מחיר לא רצוי, בעיקר קדמה את

עניינן של הקבוצות החלשות בחברה באופן משמעותי. אזכיר רק את ההשפעה הניכרת של קורבנות עבירה בהליכים פליליים, הגנה על זכויות נשים וילדים בהליכים מסוגים שונים, הגנה על זכויות מיעוטים על עובדי זרים, על תושבי שטחים, על עניינם של כל הבאים במגע עם החוק, הנזקקים למשפט, ואין בידם לממש בכוחות עצמם את זכויותיהם במוסדות המשפט.

זאת ועוד, בלי גופים אלה כיצד ניתן היה להניע את הליכי הביקורת השיפוטית שהיא כה חיונית כביקורת על הרשויות המטילות סמכויות וכוחות שהם כולם למימוש תפקידם כדי שיעשו שימוש בכוח רק למטרות שלשמן ניתנה להם הסמכות. מניין תבוא הביקורת שנועדה לקיים את שמירת החוק בקרב חוגי השלטון, כדי שלא תהיה פגיעה מעבר לנדרש בזכויות האדם בכלל ופגיעה בקרב קבוצות חלשות בפרט. מי ייזום את הביקורת על שמירת החוק בקרב מוסדות השלטון ומה עם קיום ממשל תקין. כמובן שלא כל העשייה של הגופים האזרחיים מתמקדת בהיבט המשפטי, אך הפעילות החברתית והציבורית התורמת את תרומתה הרבה לחברה, קודמה וקידמה את ערכי הדמוקרטיה במידה רבה גם באמצעות בתי המשפט.

הכמיהה של הציבור כי התמיכה והשרות יינתנו להם בידי מוסדות המדינה, הרצון שלא להיות תלויים בגורמים שאינם חלק מהממסד מובנים. זה נושא מורכב, הקשור במידה רבה להשקפה חברתית ולמדיניות בתחומי כלכלה ורווחה. הנושא ראוי לדיון ציבורי לגיטימי מחוץ למערכת המשפטית. במציאות הקיימת, לנוכח הצורך להגן על זכויות, להבטיח את ערכי השוויון ולקיים חברה שבה הפערים בקרב שכבות האוכלוסיה הצטמצמו, חברה שומרת חוק ומחנכת לערכי הדמוקרטיה,

מעידה כי בלא עבודה חברתית, ציבורית, התנדבותית ומוסדית, בלא שילוב ידיים של המערכות השלטוניות והאזרחיות, תפגע קשה המטרה של שמירה על החברה בישראל וערכיה הדמוקרטיים. כשם שבלי הפעילות השיפוטית של בתי המשפט ובית המשפט העליון בראשם, לא ניתן יהיה ליישם את הנורמות הראויות, ולהגן על זכויות האדם בשמירת החוק כמתחייב אופייה הדמוקרטי של החברה בישראל.

ד"ר אריק כרמון: תודה רבה. גבירתי, ממלאת מקום ראש הממשלה ושרת החוץ ח"כ ציפי ליבני.

כב' מ"מ ראש הממשלה ושרת החוץ, הגב' ציפי ליבני:

תודה רבה מכובדי, כב' נשיא המדינה שמעון פרס, כב' נשיאת בית המשפט העליון הגב' דורית בייניש, כב' נשיא המכון לדמוקרטיה ד"ר אריק כרמון, מכובדי כולם. באנו היום לדבר על הדמוקרטיה הישראלית ולשאול את עצמנו, האם היא עומדת במבחן השעה. המדד הראשון, ההסתכלות הראשונה היא באמת היכולת של הציבור לתת אמון בשניים: קודם כל בערכים שהם הערכים והם חלק מהדמוקרטיה הישראלית, כי דמוקרטיה היא קודם כל מערכת ערכית ולא שיטה טכנית.

החלק השני שהוא לא פחות חשוב, זה היכולת של הציבור לתת אמון במערכות של הדמוקרטיה הישראלית, בין אם מדובר במערכת הנבחרת ובין אם מדובר במערכות אכיפת החוק ובמערכות המשפט. שתי אלה, הן או שני אלה הם הבסיסים שלפיהם אנחנו יכולים לראות, האם הדמוקרטיה הישראלית יכולה לעמוד במבחנים שנמצאים לפניה.

השאלה הראשונה היא האם באמת יש מערכת ערכים שהיא מערכת ערכים משותפת לציבור במדינת ישראל, והמובן מאליו, שהיה בעבר, איננו בהכרח המובן מאליו היום. ואנחנו נמצאים במדינה שאנחנו מדקלמים את היהודית והדמוקרטית, אבל לא תמיד השכלנו לעסוק בשאלה מהם הערכים האלה, מהם הערכים האלה ואיך אנחנו משלבים את הערכים של מדינת ישראל כמדינת יהודית ומדינה דמוקרטית ביחד, והחובה שלנו היא לשלב את הערכים האלה ביחד, ולא לגרום להתנגשות ביניהם, ובחברה שבה קל לייצר פילוג, בין רוב שהוא יהודי, לבין מיעוט ערבי, בין חלוקה על בסיס שבין חילונים לחרדים בקרב הציבור היהודי, חלוקה שיכולה להיות על בסיס עדתי או על בסיס שבין עולים לוותיקים מאד קל לייצר את הפילוג הזה, והפילוג הזה, לצערי הרב, גם שרת בעבר מטרות פוליטיות, והיה לו תרגום למנדטים. אני לא מוכנה לקבל את הרעיון שבו תפקידו של פוליטיקאי לייצג או לנצל את הפילוג בחברה, כדי לקבל תמיכה, אלא אני מאמינה גדולה בזה, שקודם כל אנחנו צריכים לאחד, דרך אותם מכנים משותפים, שלצערי הרב, לא השכלנו להגדיר אותם בחוקה. וכשאני מדברת על חוקה, התפקיד של כינון חוקה, הוא תפקידה של כנסת ישראל. ונכון שבוואקום הנוצר, בית המשפט העליון נכנס והגדיר מערכת ערכית, אבל אני חושבת שזה תפקידנו, אני יודעת שזה לא מאוחר מדי, ואני מודה בין היתר, למכון לדמוקרטיה, שאפשר לנו לקיים גם מאז בעצם יומי הראשון בכנסת, את אותו תהליך, בנסיון לייצר את אותה חוקה שהיא בסה"כ מאד פשוטה.

מהי דמוקרטיה זה ברור לנו, וצריך להיות ברור לכל אחד, ששוויון זה לא טובה שמשטר או ממשלה נותנת לאזרחיה, אלא

זה חלק מהמחויבות שלה כלפי עצמנו, כי זה אומר קודם כל מה אנחנו כחברה, כפי שברור לכולם, שהגדרה של מדינת ישראל כבית לאומי, איננה פוגעת בעיקרון השוויון, ויש בה בעיקר עיגון של חוק השבות ועיגון של מספר סמלים, שמחברים אותנו ואת המהות של מדינת ישראל כבית לאומי, ואין בהם שום כפייה ברמת הפרט, לא על מי שאיננו יהודי ובוודאי לא על מי שאיננו דתי.

ולכן היצירה הזאת היא יצירה שהיא אפשרית. אני יודעת שגם אם היא לא מובנת מאליו, היא עדיין קיימת, אפשר לייצר אותה ולטעמי, גם צרי לייצר אותה ולחנך עליה מיומו הראשון, שאדם ואזרח ישראלי חדש כילד עומד על דעתו. הבסיס השני, זה כמובן זה אמון הציבור, ואמון הציבור, אני מודה אריק, שלא נזקקתי לסקר הזה, כדי לדעת את הבעייתיות שקיימת מבחינת אמון הציבור, קודם כל בפוליטיקה הישראלית. ויש אובדן כמעט מוחלט של אמון הציבור במערכות הדמוקרטיות, בראש ובראשונה בפוליטיקה, שהיא בעצם מאכלסת את שתי הרשויות, הכנסת, הרשות המחוקקת והממשלה הרשות המבצעת, ואין לי גם ספק שיש תהליך של שחיקה באמון הציבור, שהיה בעבר אמון חזק יותר במערכות אכיפת החוק ובתי המשפט.

וכדי להחזיר את אמון הציבור בחלק זה התפקיד שלנו, ודבר אחד ברור לי: אי אפשר להחזיר את אמון הציבור במערכת אחת, דרך פגיעה במערכת אחרת. ואני לא מוכנה לקבל את מה שקורה היום במדינת ישראל, שבו לכאורה, הציבור צריך לבחור בין מחנות. אני לא מאמינה שהמחנות במדינת ישראל הם או השלטון או שלטון החוק. אנחנו כולנו מחויבים בשלטון, בשלטון החוק. ומצב שבו אזרח במדינת ישראל צריך לבחור האם הוא

נמצא בצד כזה או אחר, היא פגיעה ראשונה במעלה קודם כל בעקרונות של הדמוקרטיה הישראלית. ואני אומרת את זה, כי דמוקרטיה לא יכולה לעמוד על רגל אחת, והדרך לזכות באמון הציבור היא קודם כל דרך תיקון עצמי של כל אחת מהמערכות, ואפשר גם לבקר, ואני חושבת שכל מערכת יכולה לקבל גם ביקורת, ואני עומדת על זכותי לבחון כל הצעה שמונחת על שולחן באופן ענייני, לפי התוכן של ההצעה ולא לפי זהות המציע. ואני לא חושבת שאזרחי מדינת ישראל בימי שישי בסלון, צריכים להחליט, תסלחו לי על הביטוי המאד פשוט, אבל ככה מדברים בשיחות הסלון, האם אנחנו בעד בייניש או בעד פרידמן. זה לא מצב נורמלי. ואני חושבת שכפי שזכותי וחובתי לבחון כל דבר לגופו, וכפי שחובתי לתקן קודם כל את המערכת שבה אני נמצאת, כך גם כל אחת מהמערכות האחרות, צריכה להסתכל קודם כל אל עצמה פנימה, וכשביקורת היא עניינית, גם לבחון אותה. ולעשות את התיקון הנדרש. וזאת הדרך היחידה. אין דרך אחרת, לזכות חזרה באמון הציבור. לא דרך מציאת פגמים באחר אלא דרך תיקון עצמי קודם כל.

עכשיו, מה עלול לקרות אם אנחנו לא נעשה את המתבקש הזה? וגם כאן אני באמת לא נזקקת לאותם תוצרים שהונחו על שולחננו, אלא אני רואה את זה ברחוב. קודם כל זה מוביל להמנעות של אנשים, לא רק מפוליטיקאים, אלא מפוליטיקה בכלל. והמנעות של הציבור יכולה להיות המנעות שאנחנו רואים אותה כבר הרבה מאד שנים, וכבר כשאני נכנסתי לפוליטיקה לפני פחות מעשר שנים, זה כמעט היה לא נעים משהו, להכנס לביצה הזו, מבחינת איך שהסתכלו על מעמד נבחרי הציבור.

אבל החלק השני שיותר מטריד אותי, הוא המנעות של הציבור בהשתתפות בדבר הבסיסי ביותר בדמוקרטיה, וזה הבסיסי ביותר, החשוב ביותר, זכות היסוד הזכות לבחור. והמנעות מהסוג הזה, אובדן האמון הזה שאומר: תחליטו אתם, אנחנו לא משתתפים במשחק הזה, המשמעות היא בלתי אפשרית. ואני במפגשים בין היתר עם הציבור במדינת ישראל, אני מבהירה, שזה סוג של מותרות שאף אחד לא מוכן לקחת בחיים הפרטיים שלו ושלא ייקחו גם בחיים הציבוריים.

אין בן אדם, אין אזרח מדינה, שייתן היום יפוי כוח למישהו, או ייתן למישהו לנהל עבורו משהו אם אין לו אמון מוחלט בו, ואנחנו הנבחרים אלה שמחליטים על מה שיקרה כאן, ושאר אחד לא יקל בזה ראש, כי ההחלטות שניצבות לפנינו, הן החלטות שיקבעו מה יקרה לציבור ולילדיו ולנכדיו ולעתידה של מדינת ישראל, ומה יהיו ערכיה, ואני לא הייתי רוצה להגיע למצב שבו הציבור מחליט שאין לו עניין או שהוא עבר את הסף של השינוי ועבר לסף של הייאוש. כעס אני יכולה לקבל. כעס זה בסדר. כעס הוא גורם שינוי. אבל כשאנשים עוברים את שלב הכעס, ומגיעים לשלב הייאוש – זה השלב של הרמת הידיים, וזה דבר שאנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו, אנחנו כולנו. זה סוג המותרות שאין מישהו בציבור שיכול להרשות לעצמו.

אז מה צריך לעשות? דיברתי על החזרת אמון הציבור, דיברתי על שינוי, והשינוי תלוי בכולנו. ז"א הוא תלוי גם בנבחרים וכל אחד מייצג באמת את הזווית שלו, אני לצורך העניין, מייצגת באמת את הנבחרים, והוא תלוי בנבחרים והוא תלוי גם בציבור. ומבחינת הנבחרים, נדרש מהם כוח, חוזק, ולא בתרגום המאד ישראלי של מה זה להיות חזק. המנהיגות החזקה שנדרשת היא

בעיקר בתרגום של אותו חוסן שנדרש מכל נבחר כדי להתמודד לא רק עם הדרמות, אלא להתמודד עם פיתויים ודרישות יום יומיות, וכל מי שנמצא במגרש הפוליטי מבין עד כמה בעצם אותה שחיתות שמדברים עליה היא סוג של חולשה, והחוסן שנדרש, הוא חוסן וכוח להתמודד יום יומית עם אותם פיתויים וחולשות, להגיד לא באותם חדרי חדרים שבהם הדרישות עולות, ולשמור על הדברים שהם לא בהכרח כתובים בחוק הפלילי, אלא הם אותם נורמות שאוי לה לחברה בישראל, אם תחליט שהם אינם חלק ממנה עוד.

במערכת הנורמטיבית, תפקידו של כל אחד לגלות את אותו כוח שנדרש ממנו כמעט ברמה היום יומית, דווקא בגלל השחיקה בנורמות האלה, ודווקא בגלל שאחרים אולי כן, אבל לא כולם ולא מקובלת עלי גם האמירה של כולם אותו הדבר, כי זה גם סוג של הכרה והשלמה, ובעצם אמירה מוסווית של זה בסדר אם כולם עושים את זה, ולא, ודיברת נשיאת בית המשפט העליון אולי על סוף עידן התמימות והספקנות. אני בעד ספקנות ואני בעד כעס ואני בעד דרישה, אבל שזה יישפט באמת ויידרש מכל אחד ואחד על בסיס אינדיבידואלי.

העניין הזה של לשים את כל העם, את כל הנבחרים בחבילה אחת ולהרים ידיים כפי שאמרתי, זאת לא אפשרות שהיא אפשרות רצויה. וכשאנחנו מדברים על נורמות – כאן מגיע התפקיד של הציבור. וכשאנחנו מדברים על דמוקרטיה, אז דמוקרטיה בוודאי היא אותה מערכת שאותן עבירות שהן עבירות שהן חריפות מספיק, כדי שיהיו כתובות בספר החוקים, בדין הפלילי ובעונשן ובצדן יהיה עונש שעליו אדם יכול לשלם בחרותו, זאת מערכת אחת. המערכת הנורמטיבית היא אותה מערכת של ערכים

שעבירה עליהם יכולה לגרום לאדם לא לשלם בחרותו אבל לשלם בכיסו. ואת השיפוט על זה, השיפוט הזה נמצא קודם כל בידי הציבור. ואם הציבור יעשה את תפקידו, יהיה יקל על אותם אלה שאולי אותו חוסן שנדרש מלכתחילה, בלי קשר לשיפוט הציבור, כי הרי קודם כל מדובר בנו עצמנו, והאם זה חלק מאותו חוט שדרה מוסרי שיש לכל אחד מאתנו. אבל בהעדרו, אין לכם מושג עד כמה שיפוט הציבור יכול להחזיר לכולם את אותו דבר שנשחק כאן בעת האחרונה.

ולכן, אני מאמינה, אני לא רוצה להכנס בהחלט לדיון הזה, שהוא לא אמור להיות דיון פוליטי, למה עושים באמת במגרש הפוליטי. אבל מאחר ואני מאמינה גדולה שיש לנו מכנה משותף גם ברמה הערכית, שהם אותם ערכים של הדמוקרטיה הישראלית כמדינה יהודית ודמוקרטית. ומאחר ואני מאמינה שבכל הנושאים שאני אעלה היום על השולחן, אנחנו יכולים למצוא מכנה משותף, לא רק בדיון על מהי הדמוקרטיה ומהם הערכים במישור היותר פילוסופי. יש מכנה משותף בציבור הישראלי גם בנושאים המדיניים, ואם מפלגות רוצות לבדל את עצמן ערב בחירות, זו זכותן. אני רק חובת שהיום המשימה שלנו היא לא לבדל, אלא למצוא את המכנה המשותף, והוא קיים. לא מכנה משותף מהסוג שגורם קפאון לממשלה וצורך רק לשרוד, אלא מכנה משותף שיכול להוביל תהליכים גם מדיניים.

אני מאמינה שגם בנושאים הבטחוניים, יש בוודאי לא רק מכנה משותף, זאת מחובתה של כל ממשלה בכל תהליך, לדאוג לאלמנטים האלה, ובכל הימים של ימין ושמאל, תאמינו לי, זה פסה. זה נגמר. אם אנחנו רוצים שזה ייגמר, ואם אנחנו יודעים למצוא את המכנה המשותף, ואנחנו לא נזקקים לזה, כדי לומר

למה אנחנו שונים מאחרים אלא למה אנחנו ראויים בזכות עצמנו.

וזה נכון ביחס לערכים, וזה נכון גם ביחס להשקעה בתשתיות שהן תשתיות חברתיות, בחינוך ובעוד תשתיות שבמשך תקופה ארוכה, בגלל, וכאן בחלק גם השיטה, ואני לא רוצה להכנס כאן לזיכרון בשאלה מהי השיטה הנכונה. אבל אין ספק שכדי שכל זה יקרה, וכדי להחזיר את האמון, אנחנו צריכים לייצר את אותן מכנה משותף שהוא גם חברתי וגם פוליטי ולייצר גם שינוי בשיטה שמייצר את אותה יציבות שתאפשר לנו ליישם את אותן מכנה משותף לאורך זמן. תודה רבה.

ד"ר אריק כרמון: תודה רבה. אדוני הנשיא, אלמלא היתה עסוקה בארוח ראש ממשלת בריטניה, גם נציגת בית המחוקקים היתה אשה כאן, והיינו עדים להתכנסות יוצאת דופן של ראשי שלושת הרשויות שהן נשים, ועל כך אני חושב היינו נשכרים מאד.

אני מבין שאתן נאלצות לצאת, יפה, תודה רבה. אני רוצה להזמין את פרופ' תמר הרמן להציג את ממצאי המחקר לקראת החלק השני, בבקשה.

פרופ' תמר הרמן: אמנם כב' נשיא המדינה, כב' השרה וכב' נשיאת בית המשפט העליון עזבו אותנו, אבל אני ארשה לעצמי להתייחס בדברים שאני אומרת, לחלק מהדברים שהם עצמם אמרו, ובחלקם אנחנו גם ניגע בהם בהמשך הדרך, כאשר נציג את הנתונים של המדד השנה.

אכן סקרים הם כלי, בעזרת סקרים אנחנו בודקים את חוס המים, כמו שבעזרת מד החום אנחנו בודקים את חומו של האדם הבריא או החולה. הסקרים משקפים מציאות, סקרי במידה מסוימת גם יוצרים מציאות, כי פרסום הנתונים שבהם, יוצר

לאנשים תחושה באיזה הקשר הם פועלים. הוא מבהיר לאנשים מה הם חושבים יחסית לאנשים אחרים, וכתוצאה מכך מתגבשת דעת קהל, שבאה לידי ביטוי ביום הבחירות בין השאר, וגם בין יום בחירות אחד לשני, וסקרים טובים הם בדרך כלל סקרים כאלה שאי אפשר יהיה למצוא סקרים טובים אחרים, שינביעו תוצאות אחרות. ז"א ההערכה שסקר אחד אומר א' וסקר אחד אומר ת', אומר שאחד מהסקרים האלה לא טוב או ששניהם לא טובים. מפני שבדרך כלל, אם אנחנו מכירים חברה נתונה שבה אנחנו פועלים, ואנחנו רואים את תוצאות הסקרים, מה שאנחנו נאמר, זה בדיוק מה שאנחנו הרגשנו, זה בדיוק מה שחשבנו, ואם התוצאות של הסקרים אומרות זה לא מה שהרגשנו וזה לא מה שחשבנו, יש בעיה כללית עם הנתונים שהוצגו בפנינו, ולכן אם אנחנו מקבלים סקר על יחסי יהודים ערבים שאינו מתיישב עם תחושות הבטן שלנו ועם הידיעה שלנו על מה שקורה מסביבנו, משהו כנראה לא בסדר, או בסביבה או בסקר, אבל הרבה יותר קל לעשות עוד סקר מלהחליף את סביבה ולשנות אותה.

אני רציתי לפתוח באופן מקורי בציטוט שהשרה ציפי ליבני בוודאי היתה מכירה אותו, מפני שהוא מתוך נאומה שהיא נשאה בכינוס על מצב האומה ביום הזכרון לזכרו של אהרון יריב בחודש שעבר באוניברסיטת ת"א, וכך אמרה: השנה חגגנו 60, היו חגיגות, התענגנו על הזיקוקים על ה-yes ועל ה- no של הכרזת המדינה, נאום בן גוריון. אני גאה בהישגים בכלכלה, ביכולת לתרום לזירה הבין לאומית בתחומי ההיי-טק, אבל אם תשאלו את האדם הראשון שתפגשו ברחוב, מה מצב האומה במילה אחת, הוא יגיד שמצבה רע. ובשתי מילים יאמר רע מאד.

זה חשוב, אסור לזלזל בזה, זו התחושה הקולקטיבית שיוצאת מזה שיש חוסר אמון של הציבור בנבחרינו.

אנו במדד הדמוקרטיה 2008 מצאנו תופעות עמוקות יותר מאשר חוסר אמון. תופעות בסיסיות קשות של סלידה מן הפוליטיקה, תופעות קשות של ריחוק, יחד עם תופעות של עניין, והקומבינציה המורכבת הזאת קשה לפעמים להסביר אותה, אבל היא קיימת בציבוריות הישראלית ועליה אני רוצה לדבר כאן והיום.

הנתונים שאתם רואים כאן על המסך הם תשובות, התפלגות התשובות לשאלה פתוחה לחלוטין, שבה לא ניתנו למשיבים שום מزیחים. ז"א לא הצגנו בפניהם אפשרויות. שאלנו מה אתה מרגיש או חושב, או מה את מרגישה או חושבת, כאשר את שומעת את המילה פוליטיקה. וכמו שאתם תראו, למעט אותו זיק כחלחל של 3 אחוזים שהאסוציאציות שהיו להם היו חיוביות, משהו יפה, משהו שמחזיק את הדמוקרטיה, כל הפיי הגדול הזה מורכב מתחושות פיזיות גרועות של בחילה, סלידה, גועל נפש, ייאוש ודכאון, רמאות ושחיתות, או אפילו ריקנות ושום דבר. כלום, לא מרגישים כלום כאשר שומעים את המונח פוליטיקה. שבעה אחוז בלבד דיברו על מונחים ניטרליים: בחירות, חברי כנסת, אבל רק 3 אחוז אמרו שיש להם משהו טוב שהם מרגישים כשהם שומעים את המילה פוליטיקה. והתחושה הזאת היא גרועה מאי אמון. היא עמוקה הרבה יותר והיא נובעת משלושה דברים עיקריים.

הדבר הראשון הוא התחושה שהממסדים הפוליטיים אינם מטפלים ביעילות בבעיות העומדות היום בפני הציבור ובפני מדינת ישראל. שאלנו: הערכת תפקוד הממשלה בתחומים שונים,

הנתונים שאתם רואים זה שערור העונים טוב או טוב מאד, כלומר, הממשלה מטפלת טוב או טוב מאד בתחומים הבאים. בתחום הכלכלה 28 אחוז שאמרו שהיא מטפלת טוב או טוב מאד, שזה לא הרבה, זה רבע, אבל זה הרבה יותר ממה שאמרו שהיא מטפלת טוב בתחום של שמירת הסדר הציבורי, רק 19 אחוז, או בתחום החברתי 15 אחוז. ז"א 85 אחוזים סבורים שהממשלה המכהנת, מטפלת לא טוב בבטחון הפנימי, בבטחון של הסדר הציבורי ובתחום הציבורי, בתחום הצבאי והבטחוני אנחנו נמצאים כמעט כמו בתחום הכלכלי, בסביבות הרבע, ששוב, כאשר אנחנו רואים עד כמה נמוך הציון הניתן בתחום החברתי ובתחום של הסדר הציבורי, אנחנו שוכחים שגם מה שניתן בשני התחומים הטובים יותר הוא די רע בסופו של דבר. ז"א ההערכה היא שהממשלה איננה מטפלת בצורה יעילה בנושאים שעומדים על סדר היום. חוסר היעילות הוא רק בעיה אחת. אתם תראו שהבעיה הבעיה הבאה היא הקשב. הציבור חש במידות מפליגות, היום 70 אחוז מן הציבור חשים שהפוליטיקאים אינם נוטים להתחשב בדעתם של האזרחים. בממשל המושחת על ייצוג, 70 אחוז הסבורים שהנציג אינו מאזין, לא מקשיב, לא בהכרח פועל כמו שהיית רוצה, אבל מקשיב, כן? זהו אחוז מזעזע בתחושת הניכור. הוא מסביר את הניכור העמוק שיש בין הציבור ובין נבחריו.

לתחושת חוסר היעילות וחוסר הקשב, לא נותר אלא להוסיף את עניין השחיתות. שאלנו באיזה מידה אתה מסכים עם הטענה כדי להגיע היום לצמרת הפוליטית צריך להיות מושחת. כפי שאתם רואים, הרוב סבור שהאמירה המאד בוטה והגסה הזאת, היא אכן נכונה. הניסוח כאן היה במכוון כזה שחייכנו שמספר יותר

גדול יגידו זה אינו נכון, הוא מכליל, הוא מכפיש, הוא נכנס בדיוק לאותו שיח שתכף אני אדבר עליו, של ה-moral panic של ההיסטריה הכללית מנושא השחיתות, ואעפ"כ מצאנו כאן רוב שאומר: זה נכון, כדי להיות היום בצמרת הפוליטית, צריך להיות מושחת.

ועכשיו אנחנו רואים מצב כזה שהולך ומזין את עצמו, כי כמעט אין לתוך המצב הזה תשומות חיוביות ואמר על כך דורון רוזנבלום בכתבה שהוא פרסם בהארץ ב-4.7.2008, הוא אומר: כיום עצם התייצבותו של אדם כמועמד למנהיגות, כבר גורמת לכך שיינתכו על ראשו דליים כאלה של רפש, לעג ונסיונות המעדה והפללה, שאין צורך בדמיון רב, כדי לנחש מה יקרה לו כראש ממשלה. האם אפשר עוד בכלל לדמיין ראש ממשלה ישראלי כלשהו, יליד המדינה, אדם סביר מן הישוב, ואפילו יהיה קדוש וזך כבדולח, המצליח לתפקד כראש ממשלה, מצליח ליצור לעצמו בסיס פוליטי רחב, ובסופו של דבר, גם מצליח לגעת בבעיות היסוד של ישראל מההתנחלויות, דרך השלום ועד יחסי דת ומדינה. ספק גדול, זו אכן התופעה שאנחנו רואים היום כמעט בכל תחומי הסמכות, אבל בתחום הסמכות הפוליטית היא גרועה במיוחד.

כיצד מגיב הציבור על החבילה הזאת של ההערכות השליליות ברמת היעילות, ברמת הקשב וברמת נכיון הכפיים. אפשרות אחת שאנחנו ראינו במדינות אחרות, היא אותה אפשרות שמוכרת בספרות במונח אקזיט. אנשים יוצאים מהזירה הפוליטית, יוצאים מהזירה הפוליטית לא במובן שהם אינם רצים לכנסת, נאמר, או אפילו אינם מצביעים, הם פשוט מוציאים את הפוליטיקה מתחום העניין שלהם באופן כללי. ואנחנו יודעים

שיש לנו סימנים, אבל עדיין לא סימנים אקוטיים, ולכן אני הייתי נשארת עם מידה מסוימת של אופטימיות, שהאנשים מדלגים על החדשות הם אינם קוראים עיתונים באותו סוג שהם קראו בעבר. הם מדלגים על הכותרות, הם אכן רוצים בישול וריקוד בטלוויזיה, מפני שהעניין הפוליטי, הם דוחקים אותו במידה משמעותית מהתודעה שלהם, אבל זה עדיין, כמו שתראו מיד, אינה תופעה מסיבית במדינת ישראל, ומצבנו מבחינה זאת עדיין טוב מאשר בדמוקרטיות רבות אחרות, מה שמותיר איזשהו פתח לתקווה, כמו שאתם תראו, שאלנו מה באשר לפוליטיקה, עד כמה הנושא מעניין אותך, אתם תראו שהרוב עדיין אומרים שפוליטיקה מעניינת אותם. ז"א יש פה איזושהי התייחסות דואלית של כעס, של תסכול, של חוסר אמון, אבל עדיין הנושא הפוליטי הוא נושא שעומד במרכז התודעה הציבורית של רבים מאד בציבור הישראלי, ויחד עם זה, יש תחושה ורצון של האנשים לזעזע את אמות הספים.

רק אתמול הופיע בווינט, שוב, שזה כלי תקשורת מאד מאד חשוב של הציבור בנושאים האלה, אנחנו צריכים להבין שלהסתכל על מה שקורה בזירה הזאת, נותן לנו אינדיקציה טובה אולי אפילו יותר מאשר מדורי המאמרים הרציניים בעיתונות הרצינית. ואומר אדם שמציג את עצמו בשם ד"ר נתניה ניב, אינני מכירה אותו, והוא אומר: למרות שהפוליטיקאים רוצים שנחשוב כך, אין למעשה שהבדל בין המפלגות. במעשיהם כולם מוכיחים לנו מדי יום שהאינטרס היחיד שלהם הוא להיטיב עם עצמם, עם קבוצת פקידי שלטון ועם אילי ההון שתמכו בהם, ואז הוא מציע כדלקמן: אין מנוס מטיפול בהלם למערכת המחוקקת והמבצעת. את המגמה שהתחילה בבחינות הקודמות של ירידת שעור

ההצבעה כסמן של חוסר שביעות רצון מהמערכת הפוליטית, יש לחזק ע"י אי הצבעה. הוא קורא לציבור בריש גלי לא להצביע בבחירות, וזה אינו צריך להפתיע אתכם, באימפקט של קריאות שכאלה, שכן כאשר שאלנו בסקר הזה אנשים, מה, האם יש מפלגה שמייצגת אותם, אבל לא שאלנו אפילו איזה מפלגה, אלא באופן כללי האם יש מפלגה, כמחצית מהמשיבים אמרו שאין שום מפלגה שהם מרגישים אליה איזה התייחסות חיובית שיכולה לייצג אותם. 50 אחוז שאומרים שאין כמעט מפלגה כזאת, מביע שיתכן שאנחנו נמצא, אולי לא 50, אבל מספרים גבוהים מאד של אנשים שלא ילכו להצביע, ואם זה יהפוך לחלק מהקמפיין של ניכוי האורבות וההאנשה של השלטון, אנחנו אכן יכולים למצוא את עצמנו עם אחוזי הצבעה נמוכים מאד.

ובכן, מה עושה הציבור מעבר לזה שהוא קורא לאי הצבעה? הוא נושא את עיניו היום במידה רבה לכיוון אחר מאשר הממסדים הפוליטיים וזו החברה האזרחית על כל ארגוניה. החברה האזרחית על ארגוניה מציעה את אותם דברים שבעבר הציעה המערכת הפוליטית. היא אינה יכולה להציע אותם באופן מוחלט, הציבור מודע לזה שאינה יכולה להציע אותם באופן מוחלט, ואתם תראו מיד איך הציבור מצליח להבין את המורכבות של החברה האזרחית כהוראת שעה, כמו שכתבנו בספר שלנו.

אנחנו שאלנו, בישראל פועלים היום הרבה ארגונים חברתיים כמו לתת, יד שרה, האגודה ללוחמה בסרטן ועוד, האם אי פעם קיבלת שרותים מאחד או יותר מהארגונים האלה, ואנחנו רואים שרבע מן הציבור אמר שהוא נעזר בארגונים האלה בדרך כזו או אחרת, במידה רבה אלה שרותים שבעבר המדינה נתנה והיא נסוגה מהם, הוואקום הזה נתפש ע"י ארגוני החברה האזרחית.

כאשר ניסינו לפלח אגב, מצאנו, וזאת נקודה מאד קשובה, שניה אחת אני רק רוצה לעמוד עליה, שמספר אלה ששמו את עצמם בפריפריה החברתית כלכלית, שקיבלו שרות מארגוני החברה האזרחית, היה נמוך יותר מאשר מאלה ששמו את עצמם במרכז. זה אומר שגם ארגוני החברה האזרחית צריכים לעשות בדק בית ולשאול, האם הם אכן מגיעים לאותם ציבורים שהם הנזקקים להם ביותר מעבר למה שהמדינה נותנת.

דיברו על חוסר האמון והבעיה של תהליך הגלישה בחוסר האמון ממוסד אחד לאחר, הזכירה את זה השרה ליבני. אתם תראו שגם לגבי ארגוני החברה האזרחית, אותה מידה של ספקנות לגבי נקיון הכפיים, זלגה, והמעגלים שאני מציירת כאן, זה אנשים שמיקמו את עצמם או במרכז – עצמם, מיקום עצמי – או במרכז החברתי או בפריפריה. אתם תראו שאלה שמיקמו את עצמם בפריפריה, פחות ממחצית מאמינים בנקיון הכפיים של הארגונים האזרחיים. ז"א הניכור והריחוק של שכבות הפריפריה, מתייחס לא רק למוסדות השלטון כבר, אלא לכל גוף שהוא שיכול להציע להם עזרה אלטרנטיבית וזה אומר דרשני, מפני שכאן יש בעיה מאד רצינית, לקיים קולקטיב שהאמון בו הוא כל כך נמוך, וזה כמעט בלתי אפשרי.

וכאן אני רוצה להגיע לסיום שהוא מעניין. שאלנו מה דעתך על הטענה כי השרותים שהמדינה יכולה לתת לאזרח יהיו תמיד ברמה יותר נמוכה בהשוואה לשרותים באותו תחום שייתנו ארגון חברתי, נדבן פרטי או גוף עסקי, ואכן ראינו שאנשים חושבים שהשרותים שהמדינה יכולה לתת הם תמיד פחות טובים משרותים שנותנים גופים אחרים. אבל ממי אתה מבקש לקבל את השרותים? השעור הגדול ביותר רוצה לקבל אותם מהמדינה.

ז"א אנשים אומרים: אני מוכן להתפשר על רמת השרות, אבל אני רוצה שזה יבוא מגוף של המדינה, מפני שכאשר אנחנו המשכנו לשאול את השאלות, האנשים יודעים שהמדינה היא is here to stay ארגונים חברתיים באים, ארגונים חברתיים הולכים, ארגונים חברתיים מגדירים לעצמם למי הם נותנים שרות ולמי הם לא נותנים שרות. המדינה היא הגורם שהציבור גם היום, בעידן ההפרטה, בעידן הגלובליזציה נושא אליה עיניים, ולכן הנושא של התיקון הוא חשוב.

כמו שתראו, זה השקף האחרון, באיזה מידה אתה מרגיש חלק ממדינת ישראל? למרות הנתונים הקשים שהבאתי, אתם תראו שהרוב אומר במידה רבה או במידה רבה מאד. ז"א לא טוב, אבל יש עדיין סיכוי לתיקון. תודה רבה.

מקום החברה האזרחית במדינת ישראל של היום:

ד"ר אריק כרמון: תודה רבה. אנחנו ממשיכים ישר אל הדיון בהשתתפות שלוש מתדיינים ודברי סיכום לאחריהם. הכותרת היא מקום החברה האזרחית במדינת ישראל של היום. אני מזמין את מורי, עמיתי וידידי פרופ' שלמה אבינרי מהמחלקה למדע המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים.

פרופ' שלמה אבינרי: תודה רבה. הערת פתיחה: עם כל הדאגה שגם אני שותף לה לגבי הנתונים של המדד הדמוקרטיה, הייתי בכל זאת רוצה להעיר הערה קטנה, והיא זו: שאם אתה בודק את מדינת ישראל ברמה השוואתית ביחס למדינות אחרות, או מדינות חדשות, כמו שהוקמו אחרי 1946/1947 או מדינות פוסט קומוניסטיות שעברו משלטון דיקטטורי כזה או אחר, או למדינות פוסט דיקטטוריות לשלטון דמוקרטי, מדינת ישראל היא בסופו של דבר סיפור

הצלחה, כי מבחינת הלחצים הפנימיים והחיצוניים שמדינת ישראל היתה נתונה בהם ב-60 השנים האחרונות ונתונה בהם גם היום, אין עוד מדינה אחרת בעולם שעומדת בלחצים כאלה. לרוב המדינות האחרות ויש 60 או 70 שהוקמו כמדינות דמוקרטיות, היו בהם מעברים לדמוקרטיה ב-20-30 השנים האחרונות, ברובן הדמוקרטיה לא עמדה במבחן והתמוטטה, ובמקומה עלו דיקטטורות צבאיות, משטרים חד מפלגתיים, חצי פשיסטיים, חצי קומוניסטיים – כל השילובים האפשריים, והדבר הזה לא קרה במדינת ישראל, ואני לא חושב שהוא יקרה. כך שגם את התחושה הלא טובה שהמדד הזה נותן לנו, ואני לא רוצה לזלזל בכך, צריך לראות בהשוואה לכך שהמערכת המוסדית הדמוקרטית בישראל שומרת על עצמה עם המון בעיות, כאשר במדינות אחרות שהיו נתונות בהרבה פחות לחצים, המערכת הדמוקרטית התמוטטה. כדאי לזכור את הדברים האלה.

עכשיו בנושא של החברה האזרחית. כדאי לזכור על מה אנחנו מדברים. מושג החברה האזרחית, כמו שפותח בשיח של המחשבה המדינית, אם אתם רוצים, החל מהגל ועד ימינו, דן באותן מסגרות של התארגנות וולונטרית של אזרחים שמתארגנים על מנת לממש אינטרסים, אידיאלים, מטרות, לקדם עניינים שלהם, לקדם אידיאולוגיה שלהם, לסייע למי שהם חושבים שראוי לסייע, וכדאי לזכור שמדובר כאן בקשת רחבה מאד של גופים, וחשוב לציין שהתרומה של החברה האזרחית במדינת ישראל, גם לתפקודה של החברה הישראלית וגם לשמירתה של הדמוקרטיה, היא חשובה וחיונית. אבל כדאי לזכור, שלא כל מה שאנחנו

מכנים חברה אזרחית, הוא לחלוטין רק מה שאנחנו חושבים מסייע למשל לתושבי הפריפריה.

כדאי לזכור שחלק גדול ואני אומר את זה כאמירה פוליטית, אבל כדאי לזכור זאת, כי חלק גדול מהתמיכה בהתנחלויות, לא בא רק מעם הממשלה, אלא בא ממה שנקרא החברה האזרחית. חלק גדול מהסטיקרים שאתם רואים, העם עם הגולן, או חברון עיר האבות, לא בא מן הממשלה, בא מן החברה האזרחית. החברה האזרחית זה לא רק ה-good guys לפי התפישה של אלה שתומכים בחברה האזרחית. החברה האזרחית מייצגת עמדות חברתיות ופוליטיות מן השמאל ומן הימין, ואי אפשר לכנות בשם חברה אזרחית רק את אלה שאנחנו אוהבים, שדואגים לזכויות האזרח, שדואגים לערבים וכיו"ב. ולא להבין שהחברה האזרחית זה גם מה שקורה בציבור הדתי והחרדי, והציבור הדתי והחרדי, בונה את התימוכין החברתיים שלו, מסייע לאוכלוסיה שלו, ע"י החברה האזרחית. אסור להתעלם מזה. וכדאי לזכור את הדברים האלה, שהחברה האזרחית היא מקיימת במדינת ישראל לא רק דברים שהם בציבור הזה political correct אלא גם דברים שבציבור הזה אולי הם נחשבים כ-political לא correct ואני אומר את זה בגילוי וקצת בברוטליות.

דבר נוסף, חברה אזרחית לפי טיבה צריכה לבטא ומבטאת במקומות שהיא קיימת, התארגנויות וולונטריות של אזרחים, שרוצים להתארגן בצורה חופשית, מתוך האינטרסים שלהם, מתוך המטרות שלהם. במדינת ישראל, מה שקרוי החברה האזרחית על כל גווניה, מימין ומשמאל, וגם כמובן גופים ניטרליים, היא בחלקה, ואני אומר את זה בזהירות, ממומנת ע"י גורמי חוץ, ממומנת ע"י תורמים, בחלקם הגדול יהודיים,

בתפוצות, שיש להם אג'נדה פוליטית במדינת ישראל. ממומנת ע"י קרנות חיצוניות, ואני רוצה לומר זאת בגלוי: לא נעים, הקרנות הגרמניות שעבדתי אתן ואני עובד אתן, ואני מעריך את חשיבותן, בנושא של גרמניה, כל דבר שמשקם את יחסי הגרמנים יהודי הוא טוב, כדאי לזכור שלחלק מהקרנות הגרמניות שמאד מאד פעילות בישראל, יש אג'נדה פוליטית, וזה גם כן חלק מן החברה האזרחית, כי הם תומכים במחקרים תומכים בכינוסים באוניברסיטאות, ובגופים אחרים.

כך שלעתים כדאי לזכור, ואני אומר את זה בכוונה, קצת בצורה חדה, שמה שאנחנו מכנים בשם חברה האזרחית בישראל, לא בא מן הצרכים וההתארגנויות או היכולות של החברה בישראל, אלא הוא קולוניזציה של אינטרסים פוליטיים שבאים מחוץ למדינת ישראל ושוב אני אומר את זה פוליטית, חלק גדול מאד מהתמיכה שהימין מקבל במדינת ישראל, בייחוד הימין ההתנחלותי, בא מתרומות של יהודים דתיים לאומניים, שיושבים בארה"ב, ומבלי שהם אזרחים במדינת ישראל ותרומות למה שנקרא החברה האזרחית, משפיעים על השיח הפוליטי בישראל, וזה גם קורה בשמאל, הקרן החדשה לישראל, שרוב מטרותיה מזדהה, כדאי גם לזכור שגם לה יש אג'נדה פוליטית, והיא מקבלת את התימוכין שלה, שאני תומך בהם מבחוץ. כך שהביטוי חברה אזרחית במדינת ישראל, הוא לא ביטוי נקי. יש בו יסודות של קולוניזציה של גורמים פוליטיים אידיאולוגיים אחרים. אני לא בא לחלוטין לבקר את זה, אבל שנהיה מודעים שזה קיים. זו נקודה אחת.

נקודה שניה, גם העיתונות היא חלק מן החברה האזרחית, כי היא מייצגת בצורה זו או אחרת התארגנויות, בחלקן מסחריות,

בחלקן לא מסחריות, את הדעות של אלה שכותבים בהן ומשפיעים בהן, וכאשר אתה שואל את עצמך מהן הסיבות לפגיעה באמון של הציבור הישראלי במוסדות הדמוקרטיים, כדאי שנעלה על סדר היום את השאלה באיזו מידה התקשורת בכל מיני נושאים, החל מטיפול בנושא השחיתויות וכלה בטיפול בנושא השבויים לאחרונה, באיזו מידה היא לא תרמה לזכות הציבור לדעת, זה חשוב, היא לא תרמה להעלאתו של השיח הציבורי, לא תרמה, וגם זה חשוב, תרמה לפגיעה באמון של הציבור במערכת הפוליטית והדמוקרטית. מה שהתקשורת מראה על התהליך הפוליטי, בייחוד התקשורת האלקטרונית, לא מדווחת על דיונים פוליטיים רציניים, אלא תדווח על הסקנדאל, על הצעקות, על הכיעור שישנו. ואני לא, בשום פנים ואופן אני לא מבקש לדון בתקשורת, מתוך נקודת ראות שהיא צריכה להיות תקשורת מגויסת. חס וחלילה. אבל התקשורת מציגה תמונת ראי שהיא במידה לא קטנה תמונת ראי עקום, וזה רייטינג, ואנחנו יודעים את כל הדברים האלה, וכדאי לזכור שהתקשורת שתמיד באה בטענות, תסתכל על עצמה בראי ותבקר גם את עצמה. אני יודע שיש כאלה שעושים את זה. אבל זה לא בדיוק הזרם המרכזי בתקשורת הישראלית, ומי שבא בטענות אל המערכת הציבורית בישראל, מותר לו לבוא בטענות גם על התקשורת, והשאלה היא, כמו ששאלו פעם בהקשר אחר, מי שומר על השומרים. אם התקשורת היא כלב השמירה של הדמוקרטיה, גם על כלב שמירה צריך לפעמים לשמור, או לשאול לגביו שאלות, ואני חושב שחשוב לשאול את השאלות בהקשר של החברה האזרחית.

שתי נקודות נוספות שדנות בממשק בין החברה האזרחית על מורכבותה, לבין המערכת הפוליטית עצמה, והמערכת הדמוקרטית. הדבר העיקרי הוא כמובן בחירות. הדרך שבה מתנהלות בחירות, מידת ההשתתפות של האוכלוסייה, מידת האמון שיש לאוכלוסייה בתהליך הזה, מידת היושרה ונקיון הכפיים של התהליך הזה, הם דרך שבה החברה האזרחית, אזרחי המדינה מבטאים את השתתפותם בתהליך הפוליטי. וכדאי לזכור שבנושא הזה, זהו אחד הנושאים הקשים במדינת ישראל שבו אנחנו נכשלו כשלון חמור בגלל המעבר הדרמטי והלא מבוקר למה שקרוי שיטת פריימריס. רוב הישראלים אינם יודעים, ששיטת הפריימריס שבה אלפים עם עשרות אלפים, אם לא יותר, של חברי מפלגה בצורה זו או אחרת, בוחרים את מועמדיהם לכנסת, לפרלמנט, זאת לא השיטה המקובלת בדמוקרטיה פרלמנטריות מעמדיות. זו שיטה שמקובלת בארה"ב, משום שאתם יודעים, כשישראלים מדברים על חו"ל, אז המשפט הוא בחו"ל, למשל, ואני יודע שאח"כ אומרים באמריקה. לא שמעתי ישראלים אומר: בחו"ל, למשל, בפינלנד, בחו"ל, למשל, בצרפת. לא, אנחנו לא יודעים שום דבר על הדברים האלה. כשאני אומר מה שאני אומר עכשיו, שואלים אותי: איך בוחרים? הרי יש פריימריס. לא באנגליה ולא בצרפת ולא באיטליה ולא בספרד ולא בהולנד ולא בדנמרק ועוד בכמה דמוקרטיה שגם המשטר הפרלמנטרי שלהם דומה לשלנו וגם סדר הגודל שלהם קצת יותר דומה לשלנו מאשר לארה"ב.

פריימריס כפי שנהוגים בארץ ואנחנו יודעים איך עברנו לשיטת הפריימריס. איך עברנו לשיטת הפריימריס? מתוך ביקורת מוצדקת על השיטה הריכוזית של וועדה מסדרת, ואין לי שום

נוסטלגיה לשיטה של וועדה מסדרת, אבל עברנו מקיצוניות אחת לקיצוניות שניה, וכדאי לזכור. הפריימריס, בין אם מדובר בפריימריס של כל עשרות או מאות אלפי חברי המפלגה משתתפים בה, או אם מדובר בפריימריס ש-2000 חברי מרכז מפלגה משתתפים בה, פריימריס מחייבים הרבה כסף. מי שרוצה להתמודד, לא רק על תפקיד ראש הרשימה, אלא על מקום ברשימה בכנסת, צריך היום לגייס הרבה מאד כספים. מאות אלפים של שקלים אם לא דולרים. ואם אנחנו מוטרדים מהקשר בין הון ושלטון, אם אנחנו מוטרדים ממה שנקרא שחיתות של חלק מההנהגה הפוליטית, ויש מקום להיות מוטרד מזה, ואין לי שום אידיאליזציה של זה, כדאי שנדע, אם אנחנו בודקים את רוב החקירות שנעשו נגד אישי ציבור בכירים בשנים האחרונות בין אם הם הביאו להגשת כתב אשמה ובין אם לא הביאו להגשת כתב אשמה, הדברים הללו הם בדרך כלל לא עניינים של שפיטות פרופר, במובן הקלאסי. אני נותן לך כסף תמורת זה שאתה תתן לי רשיון או משהו כזה. אלא ברוב המקרים מדובר בתרומות שכנראה בכמה מקרים לא נעשו בהתאם לחוק מימון מפלגות שהוא חוק קשה, ולא היתה עדיין תמורה. אבל אנשים היו זקוקים בצורה כזאת או אחרת ע"י עמותות, ע"י קשר לחו"ל, תרומות של יהודי הגולה, שזה גם כן בעיה של קולוניזציה של התהליך הפוליטי ע"י גורמי חוץ, וזה נבע משיטת הפריימריס, תבדקו, ואני לא רוצה להכנס לעניינים האישיים, אבל תבדקו את כל ראשי הממשלה שנחקרו לאחרונה. ברוב המקרים מדובר בתרומות למערכות בחירות של פריימריס. מי שרוצה ברצינות לתקן את המערכת הפוליטית בישראל, צריך לחשוב על שיטות אחרות מעורבות, כפי שקיימות ברוב הדמוקרטיות

הפרלמנטריות שבהן חלק מהמועמדים נבחרים ע"י סניפים, חלק ע"י מחוזות, חלק ע"י וועידה, חלק ע"י ארגוני נשים ארגוני סטודנטים, ארגונים פרופסיונליים וכיו"ב. ואפילו חלק ממונה, רחמנא ליצלן, ע"י מנהיגות המפלגה, שאולי מותר לה למנות גם כן שניים שלושה אנשים ברשימה. לא את כל הרשימה, חלילה. אבל שניים שלושה. למה לא?

כך זה קיים ברוב המדינות הדמוקרטיות הפרלמנטריות. זה מביא לבלמים ואיזונים שלא גורם אחד קובע, ואתה לא צריך אז את כל הכסף הזה שהיום צריך, לא רק על פרסומת בפריימריס, אלא תקחו את סדר היום של מתמודד פוליטי נורמלי בשתיים או שלוש המפלגות הגדולות, כמה פעמים בשבוע הוא צריך ללכת לחתונות או לבר מצוות של אנשים שהוא לא רוצה לראות אותם ולא מעניינים אותו, אבל הם כן מעניינים אותו, משום שהוא זקוק יום אחד לקולותיהם. ולא רק שהוא מבזבז את זמנו, אלא הוא כמובן גם צריך כסף לזה, ואם יש פריימריס, אתה מגיש את כל אותן הצעות החוק הפופוליסטיות שנשיא המדינה מנה אותן, ואת העובדה שח"כ לא חשוב לו לדבר במליאה, חשוב לו לדבר בטלוויזיה. למה? בגלל הצורך לפרופיל גבוה לקראת הפריימריס הבאים. מישהו אמר פעם שמדינת ישראל היא בשידור ישר – מדינת ישראל היא בפריימריס ישירים ומתמידים. זה לא נגמר בעוד ארבע שנים, ביום שנבחרת, אתה כבר צריך לבנות לפעם הבאה, כי אם אתה לא מופיע ואם לא יודעים עליך, אם לא הגשת 38 הצעות לסדר היום ו-40 חוקים או הצעות חוק שאף אחת מהן לא התקבלה, אבל יכולת לדבר עליהן – אתה לא קיים. יש לבטל כדי לשמור את האמון של הציבור במערכת הפוליטית והדמוקרטית את הפריימריס.

נקודה אחרונה, אני מצטער שהנשיאה בייניש איננה כאן. מילה אחת לגבי בית המשפט. יש וויכוח לגבי השאלה האם נשמר בארבע השנים האחרונות האיזון הנכון בין רשויות השלטון בארץ. אם מדובר על שלוש רשויות, אחד הדברים שהוא עקרוני לעיקרון של הפרדת הרשויות, הוא לא שיש שלוש רשויות, אל שרשות אחת איננה אבסולוטית חזקה יותר מכל הרשויות האחרות, אלא יש צורך באיזון שהוא דינמי ולעתים פרובלמטי, הוא משתנה בהתאם להלכי רוח דעת הקהל, בהתאם לעמדות פוליטיות, בהתאם לעוצמה המוסדית המשתנה, אבל מחייבים איזון, ואפשר לטעון ונטען, ואני שייך לאלה שטוענים, שבשנים הבאות הופר האיזון הזה לטובת דומיננטיות לא מוצדקת של בית המשפט העליון.

אבל לא על כך אני רוצה לדבר, אלא אני רוצה לשאול שאלה אחת. אם אכן, כמו שאמרה הנשיאה, בית המשפט צריך להיות ברגעים קריטיים הביטוי לערכים המשותפים לכל החברה, ואני מצטט מהבוקר, השאלה היא מה קורה, כאשר בית משפט עליון נתפש ע"י חלקים מן האוכלוסיה כמבטא לא את הערכים המשותפים, אלא ערכים של סקטור אחד. זה קרה, ראשית כל בארה"ב. בארה"ב אחד הדברים שבעשרים השנים האחרונות הביאו לביקור ולזילות במעמדו של בית המשפט העליון, היתה העובדה שהוא נתפש כמזוהה עם, נאמר, האגף הליברלי שהו בעד הפלות ובעד הומוסקסואליים ובעד נישואין של בני זוג חד מיני, ואני בעד כל הדברים האלה, שלא תהיה אי הבנה.

השאלה היא, וזאת שאלה שהיום השיח הדמוקרטי בארה"ב מתמודד אתה, האם הליברלים בארה"ב והרוב הליברלי של בית המשפט דאז, כי היום אין, לצערי רוב ליברלי בבית המשפט

העליון, צדק, כאשר הוא קיבל את ההחלטה בעניין הפלות, כאשר לא היה לזה רוב באוכלוסיה, והיום אישים במחנה הדמוקרטי ליברלי, כולל אישים כמו רוברט דאג מייל שהוא אחד מההוגים הדמוקרטים המובהקים של הדמוקרטיה הליברלית בארה"ב אומר, שיתכן שהליברלים בארה"ב עשו טעות, כשניסו דרך בית המשפט, כשאין רוב פוליטי ציבורי, להביא להכרעה משפטית שתומכת בזכות כמעט בלתי מוגבלת של הפלות, במקום לעשות את זה בדרך הקשה: להלחם בכל סטייט ו=state בכל מדינה ומדינה, ובסוף להגיע דרך בחירות והכרעות, אולי אפילו במשאלי מים בכמה states ברפרנדה, ולהגיע בסופו של דבר גם למישור הפדרלי. משום שהציגו הישג רציני מאד וחשוב מאד בנושא ההפלות, אבל המחיר שלו היה, שחלק גדול מאד מהציבור האמריקאי, כולל אלה שהם כרגע בשלטון, רואים בבית המשפט העליון לא את הביטוי של הערכים המשותפים, אלא את הביטוי של הערכים הסקטוריאליים, נדמה לי שמהו דומה לה קרה גם בארץ.

בפסיקה של בית המשפט העליון, לא הייתי אומר בשנתיים האחרונות, אבל עד לשנתיים האחרונות, כשחלק גדול מהציבור, הציבור החרדי, שירחם השם, אני לא שייך עליו, ראה בבית המשפט העליון את המייצג של האויב שלו, וזה יוצר דילמה ללגיטימיות של בית המשפט, ולאמינות בביטוי שהוא צריך לבטא ערכים משותפים.

ונקודה אחרונה: אני לא בטוח אם בית המשפט העליון, לא בפסיקתו בה הוא נזהר, אבל בחלק מהשיח הציבורי שחלק משופטיו ושופטיו לשעבר שותפים לו, לא תרם לזילות, לזילות התהליך הפוליטי בארץ, כאשר אתה שומע, ואני לא רוצה להביא

ציטטות, כי אני לא רוצה כרגע להביך אף אחד, בייחוד לא את הנשיאה שאיננה כאן אתנו, ולכן לא אביא ציטטות מדבריה. כאשר מתייחסים בוויכוח הלגיטימי שישנו כרגע בארץ בנושא של תפקידו וסמכותו של בית המשפט העליון כאשר אומרים: אסור לתת לפוליטיקאים להתערב בכך, והמילה פוליטיקאים מתחילה להפך בשיח הזה למילת גנאי, כי פוליטיקאים זה מושחתים ופוליטיקאים זה מי יודע מה, פוליטיקאים הם נציגי הדמוס, ואי אפשר להגן על דמוקרטיה בלי דמוס, צריך למצוא את האיזון הנכון בין המוסדות הנבחרים, בין המערכת המשפטית, אבל כדאי להזהר מאד, ואני מאד תומך בדברים שנאמרו בעדינות ואני אומר אותם קצת פחות בעדינות, ע"י שרת החוץ, כאשר היא אמרה שבשיח הציבורי אצלנו, כל מיסד חייב גם לבקר את עצמו ואם היתה פה הנשיאה, הייתי שואל אותה, האם היא איננה חושבת שגם בית המשפט העליון והמערכת המשפטית, אם זה בית המשפט העליון, זה הנשיאה ורשויות אכיפת החוק, אני לא רוצה להכנס לפרטים של השבועות האחרונים, אם בהתנהלות שלהם הם לא תרמו בעצמם לזילות, לא רק התהליך הפוליטי, אלא גם לירידה במעמדם. זה לא הכל תוצאה של קונספירציה. זה לא במקרה. להערכתי, ויכול להיות שאני טועה, שבשנים האחרונות גם בית המשפט העליון, והמערכת המשפטית בסקרים האלה, רמת האמון בו ירדה, וזה לא רק משום שהוא נדבק מן המוסדות האחרים, יש בזה גם כן אמת, אבל אולי חלק מההתנהגות והרטוריקה שהמערכת המשפטית הכניסה או השתמשה בו בתוך השיח הזה, תרמה גם היא לתהליך הזה, במילים אחרות, אין שום ספק שגם במושגי החברה האזרחית, גם במושגי תהליך הבחירות, בראש ובראשונה בממשק בין החברה

האזרחית והמערכת הפוליטית, דרך המימון הפוליטי של מערכות בחירות ופריימריס, אנחנו צריכים לתקן הרבה מאד, וגם אם אני מקבל את מה שנאמר, ואני חושב שגם הנשיא ניסה לומר, שהתמונה היא אולי לא כל כך חמורה כמו התחושות הסובייקטיביות הללו, אבל התחושות הסובייקטיביות הן חשובות מאד, צריך לתקן אותן, וניסיתי להצביע על שלושה ארבעה מוקדים שבהם חייבים לתקן, והתיקון הוא לא אצלם, אלא אצלנו, אצל כל אחד ואחד, במוסדות ובמערכת שבהן הוא פועל. תודה רבה.

ד"ר אריק כרמון: תודה רבה. מר אליעזר יערי, הוא מנכ"ל הקרן החדשה לישראל, בבקשה.

אליעזר יערי: תודה רבה, אדוני נשיא בית המשפט העליון לשעבר מאיר שמגר, ברשותכם, דב לאוטמן חתן פרס ישראל, מתנדב בחברה האזרחית ופעיל מאד, ברוך הבא דב, קהל נכבד. אני אשתדל להתרכז בחברה האזרחית ולא לפלוש לתחומים האחרים. ואני רק אציין כמה נקודות שיובילו אותי מהר, אני מקווה, לכיוון ההשפעה על הדמוקרטיה הישראלית. רק תזכורת קצרה, התהליך אנחנו מדברים על תהליך שהתחיל אחרי מלחמת יום הכיפורים, אחרי מלחמת יום הכיפורים, מספר העמותות הציבוריות עמד על אלף, היום הוא עומד על 36 אלף. מי שמסתכל על חברת טבע, אני לא חושב שהיה עוד סיבוב כזה מאלף ל-35 אלף גופים ובעצם התהליך הזה היה תהליך לא מסודר של העברת השרות הציבורי לידיים ציבוריות אחרות. יש כאלה שקוראים לזה הפרטה ציבורית, בעצם היתה העברה של מרבית השרותים בתחום הבריאות, הרווחה, שרותי הדת והחינוך לכיוון של עמותות. התהליך הזה הוא תהליך מואץ. היתה גם ציפייה שהעמותות

האלה יביאו את עצם הקמתן ובעצם ההעברה לידיים פרטיות, יביאו לתוספת של משאבים. כלומר, ע"י זה שאתה תעביר את השרות לידיים ציבוריות אחרות, אותם אנשי שלוקחים על עצמם את האחריות הציבורית למתן אותו שרות, הם יביאו אתם גם כסף. הציפייה הזאת התאכזבה, התנפצה מהר מאד. בעצם מרבית השרותים הללו תלויים עדיין בתקציב המדינה, אבל הם תלויים בתקציב המדינה ברמה של משתדלים, הווה אומר, הם נתונים כל הזמן במצב של מאבק על קבלת אותם תקציבים מתקציבי המדינה, וקורה דבר נוסף: חלק מהעמותות האלה הופכות לעמותות שתדלנות, עמותות סינגור לעצם העניין. כלומר, אם שרות המפגר היה שרות ציבורי במסגרת המדינה, היתה יחידה לשרות למפגר, השרות למפגר הפך להיות עמותות, אותן עמותות לא רק מספקות את השרות, אלא הן הופכות למסנגרות לזכותם של מפגרים לקבל שרות ולקבל שוויון זכויות בפני החוק. כלומר, הן לא רק הופכות לעמותות שרות, אלא גם לעמותות סינגור.

ב-10-15 השנים האחרונות, חלה הפרטה, או אתם רוצים מעבר מציבוריות אחת לציבוריות אחרת, של התהליך הפוליטי, והוא המעבר מהמפלגה לכיוון העמותה המסנגרת. אני חושב שזה תהליך מאד מאד חשוב, ואני מדבר בשמו, משום שהיום יש לי את הזכות לקחת חלק מהתארגנות ציבורית שקיימת בערך שלושים שנה, והיא בעצם חברת סטרט אפ של ארגונים מסנגרים, שבלעדיה הציבוריות הישראלית היתה נראית לגמרי אחרת.

מתוך אותן 35 אלף עמותות, דרך אגב, שאני מציין, פעילות בערך היום כ-22 אלף, אבל מתוכן עמותות מסנגרות בנושא של זכויות, יש משהו בסביבות 500-600 עמותות בסה"כ, פעילות. כלומר,

אותו ציור דמוני, כאילו העמותות הן כולן עמותות פוליטיות, רוב העמותות בישראל, ורוב המגזר האזרחי הוא מגזר שרותי. ישנו חלק קטן שעוסק בסנגור, שאם אתם רוצים לקרוא לו סנגור פוליטי והוא הסנגור של הזכויות.

דרך אגב הדבר הזה, כמו השרותים, העמותות קמו על רקע התמוטטות השרותים, התמוטטות המערכת המפלגתית ככזאת שיכולה לסגור על צרכים מיוחדים, הביאה באופן טבעי לצמיחתן של העמותות המסנגרות.

אני יכול רק להביא כמה דוגמאות לשינויים שקרו בחברה האזרחית המסנגרת. וההשפעה שלהם בעשרים השנים האחרונות. נושא של קידום זכויות של מיעוטים, של נשים, איכות סביבה, זכויות חברתיות של החלשים ביותר לחינוך, דיור ועבודה, הפלטפורמות הפוליטיות המסורתיות לא יכלו לעמוד בדרישות האלה, ובעצם נוצר מצב שמי שמייצג את הצרכים האלה, אלה הן עמותות מסנגרות.

עכשיו, העמותות המסנגרות לא יכלו לפעול ללא ברית משולשת שהיא לדעתי הבסיס לחוזקה של הדמוקרטיה הישראלית, שהוא ציר משולש, הציר המשולש הזה מבוסס על בית המשפט העליון, על עיתונות חופשית ועל עמותות מסנגרות. ואם אתם מסתכלים לאחור על קידום הזכויות השונות במדינת ישראל, אתם רואים שהמשחק כולו הוא משחק בין שלושת הצירים האלה. בית המשפט העליון, עיתונות חופשית ועמותות מסנגרות. המעניין הוא, שבאופן מואץ בשנים האחרונות, ישנו מאבק נגד שלושת הצירים האלה, זה התחיל ממאבק בעצם מנסיון השתלטות שהצליח לדעתי, על העיתונות. כלומר, עיתונות היא לגמרי אחרת מכפי שראינו אותה בעבר, ואני לא אכנס כאן לשיפוט העיתונות,

משום שהייתי שם, מתוך אותה תחושה של שליחות שיש צורך בדיון ציבורי. החלק השני הוא נסיון ברור ובוטה להחלשתו של בית המשפט העליון, ואחד הדברים היסודיים שהיו במאבק האחרון, היה הנושא של זכות העמידה של העמותות ולייצג מקרים פרטיים. זה אחד הנושאים הראשונים שהועלו, שירד לרגע לפי שעה מהפרק.

השלב הבא, לדעתי, יהיה השלב שמיוצג באופן לדעתי, לא אינטרסנטי, אלא ענייני, ותכף אני אתייחס לזה בדבריו של פרופ' אבינרי, והוא הנושא איך לתקוף את העמותות וזה פשוט לחסל את הנושא של המימון. בארבע השנים האחרונות, היו חמישה נסיונות שונים לשנות את החקיקה בנושא של יבוא הון מחו"ל, לצורך עמותות בכלל, אבל עיקר המאמץ היה בנושא של עמותות מסנגרות, מתוך האמירה שיש לה בהחלט בסיס, שיש כאן התערבות חיצונית בשיח הפוליטי הישראלי, ע"י זה שהעמותות הן ממומנות.

אני תכף אתייחס לנושא הזה, אבל אני רוצה לציין לפני כן, שאנחנו מדברים על חברה אזרחית, ועל השינויים שהיא יצרה, יש לי את הזכות, אני אומר, לעמוד ליד הדבר הזה, אם אני לוקח דמוקרטיה, פרושו של דבר, או כשאני מתייחס לתפקידה, נגיד, של הקרן החדשה לישראל כחברת סטרט אפ, היא לאפשר לקולות הבלתי נשמעים בחברה הישראלית, לקחת חלק בשיח על העתיד שלו. בסופו של דבר זאת ההגדרה. למצוא את הקולות המוחלשים ואת הקולות החלשים, ולאפשר להם לטעון בשם עצמם. יושבים כאן באולם, אם אני לוקח את נורית חאגי'אג'י או את ברברה אפשטיין, כשברברה אפשטיין הקימה את סנגור קהילתי בשכונת הקטמונים, וזה עבר הלאה לשכונות אחרות,

פרושו של דבר היה לתת קול לקול בלתי נשמע, ולהעביר את זה לידיים של האנשים שזה קולם. וכך קמו עמותות של כפרים בדואים בלתי מוכרים ושל הומו סקסואלים, ושל מוסאווה בצפון של החברה הערבית וקידום החינוך בגיל הרך, ואם אתם לוקחים את כל הנושאים שבהם חלו שינויים בשנים האחרונות, הן תוצאה של עבודה של ארגונים אזרחיים. הם מבוססים על התנדבות של אנשים.

עכשיו, ישנה ציפייה וכאן אני חוזר לנושא של המימון, והיא ציפייה דרך אגב, "אטקווילית" שרואה את החברה האמריקאית, שאנשים שרוצים לעשות שינוי בחייהם, הם יפתחו גם את הארנק ויתנו גם את הכסף לצורך העניין הזה.

עכשיו, שוב פעם, אמר פרופ' אבינרי: הממד היחיד שלנו הוא הממד האמריקאי, כשאנחנו מדברים על חו"ל, הנושא של ההקלות במס לחברה אזרחית בארה"ב, מבוסס על הפרדת דת ומדינה. היו ובתיה"ס היו בתי"ס של הכנסיה, המדינה לא יכלה לממן אותם, אז יצרו הקלת מס ידועה לכל מי שעוסק בתחום הפילנטרופיה, כסעיף 50133 בחוקי המס האמריקאים, ומטרתם היתה אחת: לאפשר לכנסיות לקיים בתי ספר, וככה קמה הארווארד וכך קמה ייל וכך גם כל האוניברסיטאות האחרות, ונוצר מצב של 15 אחוז מתוך התל"ג האמריקאי, ודרך אגב, זה גם בארץ, הוא מבוסס על כספים שמגיעים על פי חוק הקלה במס של 50133. אנחנו החברה הישראלית גם נהנית מזה. אבל החברה הישראלית לא הקימה בתוך חוקי המס שלה את אותה הקלה שתאפשר לחברה האזרחית לא רק להתנדב, אלא גם להכניס את היד לכיס ולתת את הכסף הזה. אז דב לאוטמן שיושב פה, הלך קודם והשקיע את חייו בתחום התעשייה, ויצר לעצמו הצבר הון

מסוים ומעבר להתנדבות, הוא מוכן גם לממן פעילות ויבורך ואני מודה לו על כך. בתחום החינוך ובתחום שוויון הזכויות לחברה הערבית ונושאים אחרים. אבל האיש הפשוט שתורם, וישנה דרך אגב תרומה יחסית גבוהה בישראל, התרומה הזאת לא מספיקה, אין כאן הקלת מס כזאת.

לכן כשבאים ומדברים על המימון החיצוני, צריך מאד מאד להזהר, משום שהמגמה שעומדת מאחורי זה אינה כל כך תמימה. הפסקת המימון החיצוני לעמותות בחברה האזרחית, פרושו של דבר תהיה חיסול החברה המסנגרת. אין כאן שום חכמות. תקציבה של האגודה לזכויות האזרח בישראל, הוא 1.4 מליון דולר בשנה, מתוכם הקרן החדשה לישראל מספקת כחצי מליון דולר, שזה ההשקעה הגדולה ביותר שלנו, וישנן קרנות נוספות, כמו קרן פורד, הרבה מאד יחידי, דרך אגב, גם ישראלים יש להם כאלף חברים והם מממנים את הדבר הזה. התנועה לאיכות השלטון, שהקרן החדשה לישראל נתנה לה את סטרט אפ הראשון, יש לה 1500 חברים משלמי מס, אבל זה מספיק בערך לשלושה כינוסים. כל השאר בא מחו"ל, אז אם מישהו חושב שאיכות השלטון יכולה ואני לוקח אותם רק כסמל, יכולה להתקיים ללא המימון הזה – שישכח מזה.

אם אנחנו לוקחים את המרכזים לנפגעות תקיפה מינית, שזה היה יוזמה ראשונית וחדשנית של נשים וגברים יהודים ולא יהודים בחברה הישראלית שהוקמו ע"י קרן חדשה לישראל בראשית שנות השמונים, והמדינה לקחה אותם משום שזו היתה חברת הסטרט אפ, אם מישהו חושב שזה היה יכול להתקיים בלי זה, הוא טועה. זה לא התקיים.

אני רוצה לומר שוב פעם, מבחינת הנסיון שלי, ישנם עדיין אלמנטים פוליטיים שמצליחים להביא כן לידי ביטוי את הקול של ה-constituency שלהם, אם לוקחים את הדוגמא המעניינת והחזקה של הדור האחרון של ש"ס, שהיא בעצם יצירה חדשה שבה, אני לא רוצה להכנס לכל הפרטים, נותנת ביטוי לצרכים המיוחדים של החברה, בשנתיים האחרונות אנחנו עדים לגל חדש של עמותות שאנחנו פוגשים מתוך הציבור החרדי. ודלתנו פתוחה להם, משום שמה שעומד לנגד עינינו זה לאפשר לקולות הבלתי נשמעים בחברה לקחת חלק בשיח. וזה בכמה נושאים.

אחד, זה בנושא של אלימות במשפחה, שהוא נושא קשה וכאוב בכל חברה, ואנחנו משתדלים לעזור ככל שאנחנו יכולים. שוב פעם, החברה עושה את זה בעצמה, לתת את הכלים, אבל דבר לא פחות מעניין: נפגשתי לפני שלושה חודשים, הגיעו אלי קבוצה של אנשים מבני ברק, שבקשו סיוע בתחום של הכשרה מקצועית, אבל לא בדיוק הכשרה מקצועית, אלא יצירת גוף שיאפשר לילדים שלהם ללכת לטכניון, אבל להשאר חלק מהחברה החרדית. כי היום אין להם את מערך הגישור מול ראשי הישיבות וכו'. זה לא התחום שלנו, הם לא היאפים, הם לא הפוליטיקלי קורקט, אחד, דרך אגב, אני זיהיתי רק לפי העיניים, שהוא הזדהה כמי שהיה פעם חניך שלי בקורס טייס, אבל חזר בתשובה, היה בטייסת 101 אבל אח"כ חזר בתשובה. אבל הם רוצים ללכת לטכניון, וזה מצוין, והשינוי בתוך החברות האלה יכול להיות שוב פעם, ע"י התארגנות אזרחית עצמאית, והמימון לה פרופ' אבינרי, לא יכול במערכת המס הנוכחית לבוא ולצמוח מבפנים.

אני לא טוען שאין כאן בעיה. יש כאן בעיה. אבל במצב הנוכחי, בכלים השלובים האלה, יש קושי מאד גדול בשינוי הזה. אני רוצה לומר לסיום, להודות למכון לדמוקרטיה, שגם הוא דרך אגב, לא היה קיים אלמלא 50133 ותרומה מאד יפה וחשובה של אדם אחד, וגם אנשים אחרים שמאפשרים לדבר הזה להתקיים. אני רוצה לחזור על העניין של השילוש. צריך להזהר, הסיפור של הקשר עיתונות – בית משפט עליון והעמותות – יש כאן החלשה של שני צירים כבר. הציר השלישי של החברה האזרחית המסנגרת במידה והוא ייחלש לא ייתן לשתי הזרועות האחרות להתקיים. אני יודע עד כמה עיתונאים רציניים עולים אלינו לרגל לקחת סיפורים. תנו לנו חומר. כי אין להם את ההיזון מהשטח ללא העמותות. ואותו הדבר, אגב, ברור שההשפעה של העמותות והחברה האזרחית המסנגרת על חוסנו של בית המשפט העליון, היא ברורה וידועה, ובקשר לעיתונות אני לא צריך להכביר על זה מילים. תודה.

ד"ר אריק כרמון: תודה רבה, אני אבקש להזמין את פרופ' נעמי חזן, ראש ביה"ס לממשל וחברה במכללה האקדמית של ת"א יפו.

פרופ' נעמי חזן: צהרים טובים. אני קצת בדילמה, מצד אחד תחום ההתמחות שלי באקדמיה זה חברה אזרחית, אני כתבתי כמה מהספרים המשעממים ביותר על החברה האזרחית, בעיקר בעולם המתפתח. מצד אחד. מצד שני, אני לשעבר, אחת מאלה שמאסו בהם, שמעלים סלידה ובחילה, ואני לא אמשך, כי המילים קשות עלי. עכשיו, בא הצד השלישי, אני כל חיי מעורבת בחברה האזרחית. אני ממקומות שדולת הנשים בישראל, ואני רואה פה אגליה גולן. אני הייתי יו"ר חמדה, אני יו"ר שתיל, אני אפילו נשיאת

הקרן החדשה לישראל ברגע זה. מצד רביעי, אני הדוברת האחרונה.

ולכן, אני אדבר באיזשהו מקום על שילוב של כל הכובעים האלה, כי הם חשובים לי. אני חובת שמדד הדמוקרטיה השנה הוא מרתק, אבל הוא צריך להוות ואני מודה לכל העוסקים במדד הזה, הוא צריך להוות במה ומסד לדיון ציבורי בכמה סוגיות קשות, ומה שאני רוצה לעשות בסיכום, זה דווקא לעשות הפרדות מסוימות.

אם תרשו לי, לא הרבה, בכמה דקות, אבל אני מקווה שזה יעורר מספיק שאלות, כדי שהדיון הזה יימשך. תראו, מצד אחד, אומרים לנו שבעיות המשילות, ובעיות היעילות מגבירות את הפעילות של המגזר השלישי, שפה שלי, אבל מי שעוסק במגזר השלישי, בדברים הללו, בעצם מעדיף שהמדינה תתן את השרותים, לגמרי לוגי אגב, אבל מצד שני, נאמר לנו, ופה הבעיה, או האתגר באמת, שהמגזר השלישי משכפל עיוותים בחברה הישראלית. אי שוויון את חוסר הצדק של המרחקים בין קבוצות שונות, בין מרכז לפריפריה וכו'.

איך אנחנו מתמודדים עם הדילמות האלה? אני חושבת שצריך להתמודד עם הדילמות האלה ע"י הבחנות ואני אעשה ארבע הבחנות לסיכום: ההבחנה הראשונה, נעשתה טוב ומצוין ע"י פרופ' הרמן, אני רוצה להבליט את זה. זה בין אנטי פוליטיקה ודיס פוליטיזציה. מתי המיאוס? והיאווש? ותסלחו לי, אתם יודעים את זה היטב, התסכול מהפוליטיקה ומהפוליטיקאים מגיע, עובר את הקו הזה המאד לא ברור, בין כעס לבין הטלת ספק בלגיטימציה של המשטר ושל העוסקים בו. זו שאלה קריטית ואסור להתחמק ממנה. ואם משהו בנתונים שאני

קראתי, צריך לטפל בו, זה בנושא הזה, כי זה הרבה יותר מדי נוח, גבירותי ורבותי, לחשוב שאנחנו סתם כועסים. אבל סה"כ תומכים. זה לא בטוח. יש גם סימנים מאד קשים של דה-לגיטימציה של המערכת. בעיה ראשונה.

בעיה שניה, מה ההבדל בין כל העמותות, עשרות אלפי עמותות שעוסקות בחינוך ובבריאות, ובברכה ובמכלול שרותים משום שהמדינה נסוגה מהאחריות לרמת חיים בסיסית, מה ההבדל ביניהם לבין העמותות המסנגרות שאליעזר יערי דיבר עליהן? הם לא אותו הדבר, אחוז קטן מאד מהמגזר השלישי, הוא באמת חברה אזרחית במלוא מובן המילה. וזה שאנחנו שמים את כולם באותו סל, זה לא להבין את המשמעויות הפוליטיות של העניין, ותרשו לי באמת במשפט אחד:

אם הבעיה היא העדר שרותים היכן שהיו שרותים בעבר, זה סביר לחלוטין שירצו שהמדינה תספק את השרותים האלה. ועושים את זה כברירת מחדל. אני חושבת שקראתם לזה הוראת שעה. ברור. אבל פוליטית זה נוגע וזו נקודה שלישית, למדינה, לא למשטר. אבל התפקידים של המדינה במאה ה-21, וטראו, אני יודעת שזה סוף בוקר קשה לכם, ואתם רוצים רק לעזוב, אבל זו טעות איומה לבלבל את המדינה עם המשטר, כי אז לא עוסקים בתפקידים של המדינה, ובוודאי ובוודאי לא אסכים בשינוי ובשיפוץ הפוליטיקה הישראלית והמשטר הדמוקרטי הישראלי, וזה מביא אותי לנקודה האחרונה.

החברה האזרחית, לא המגזר השלישי שמספק שרותים במקום המדינה, החברה האזרחית, זה יסוד, אבל מאבני היסוד האמיתיים של משטר דמוקרטי היום, עכשווי. כי בעצם הוא הניח את התשתית לדמוקרטיה חברתית עמוקה. חלק מהסיבה,

מה שנאמר ע"י אליעזר יערי, נותן קול לחלשים, מבטא זהויות בחברה רב גונית כמו שלנו. משנה את השיח, מעצים אנשים ודורש זכויות. אלה מעשים דמוקרטיים על פי הגדרה, ואם תרשו לי פה, הדבר החשוב שהארגונים האלה דורשים שוויון וצדק וכבוד האחר וסובלנות ופלורליזם. האם יש דמוקרטיה אמיתית בלי הערכים האלה? הטענה שלי: לא. עכשיו, זו טעות וטעות גסה להגיד שהערכים האלה הם ערכים של השמאל או של המרכז, ומי שמקדם ערכים כאלה, אם שמים עליו תווית כזאת, עושים פוליטיזציה לדמוקרטיה ולפי דעתי, אחד מהדברים החמורים שקורים בתקופה האחרונה, תראו, רבותי: יש הבדל בין מגזר שלישי שנותן שרותים לבין החברה האזרחית, יש הבדל בין המדינה לבין משטר. יש הבדל בין חברה אזרחית ופוליטיזציה של ארגונים אחרים, אבל חברה אזרחית מקדמת ערכי יסוד. ונקודה אחרונה: כשיש בלבול בחברה האזרחית, שהיא לא מצליחה לאגם את המשאבים, ליצור שותפויות, להשפיע על מדיניות, לשנות את החברה, זה סימן של חולשת המדינה, לא רק חולשת הדמוקרטיה, חולשת המדינה. חברה אזרחית חזקה, באה עם מדינה חזקה, וחברה אזרחית חזקה היא זאת שבעצם גורמת לכך שיש ערכים שמאפשרים דמוקרטיה תקינה.

כמה הצעות פרובוקטיביות, אבל לפחות לא נרדמתם. תודה רבה. ד"ר אריק כרמון: תודה רבה. לדברי סיכום אני רוצה להזמין את ראש מרכז גוטמן במכון הישראלי לדמוקרטיה, פרופ' אשר אריאן.

פרופ' אשר אריאן: מכובדי, מדד הדמוקרטיה חוגג כבר שש שנים, אבל כיוון ההתפתחות איננו סיבה למסיבה. הוא הרבה יותר שלילי מאשר חיובי, פסימיסט היה טוען שלא יכול להיות גרוע יותר, ואילו אופטימיסט בוודאי היה מציין שזה יכול להיות הרבה יותר גרוע.

כרסום במערכת הערכית, היא תופעה רווחת בקרב מדינות כבוד בעולם הגדול, השנה לראשונה, ישראל נכללה בדו"ח השנתי של קרן השלום בכתב העת foreign powers בין 60 המדינות החלשות ביותר מבחינת חוסן הפנימי ולפיכך גם עם הסתברות גוברת להתפרקות פנימית. המדידה נעשית מדי שנה וכללה השנה 177 מדינות בעולם, והתבססה על 12 אינדיקטורים של יציבות בתחומים של חברה, כלכלה, פוליטיקה וצבא. ככל שמדינה נמוכה יותר ברשימה, כך גדל הסיכוי שאירוע חריף עלול לדחוף אותה מחולשה לעבר מצב של כשלון. בעגה מקצועית state failure. בין האינדיקטורים שהדו"ח מצביע עליהם במתווה הישראלי, הקשיים בשילובם המלא של ערביי ישראל, הפערים הכלכליים והחברתיים המעמיקים והולכים.

ניתן להתווכח לגבי תקפות מסקנת הדו"ח, באשר לקרבתה של ישראל לכשלון, אבל אי אפשר להתחמק מצבר הנתונים שמצביע על החמרה הולכת וגוברת במצבה של המדינה, ואסור על כן להתעלם מכך.

לא צריכים כנס בית הנשיא, כדי לחוש את הלאות והדכדוך המאפיינים את יחס הציבור לספירה הציבורית. אמון הציבור במוסדות מרכזיים נמצא בירידה תלולה ומתמדת. חשוב בהקשר זה לשים לב לכך שהירידה באמון לא מבוססת על שינויים בפרמטרים האובייקטיביים, כלומר, תפישת השינוי כפי ששמענו הבוקר, תפישת השינוי שהציבור חש, היא הרבה יותר גדולה מהשינוי עצמו. אילו השינויים היו גדולים במציאות כפי שהם נתפשים בציבור, אזי ישראל היתה נמצאת במצב חמור שבעתיים. אבל גם כך, המצב בעייתי ביותר והשלכותיו עלולות להיות

בהמשך דרמתיות, ולכן חיוני שידליק נורות אדומות בקרב האליטה, המנהיגות ובאמצעי התקשורת.

אדגים את השינויים הדרמטיים בכמה תרשימים. אנחנו שמענו וקראנו ועכשיו אנחנו יכולים לראות גם שקף אחד, מידת האמון נמצאת בירידה במוסדות מרכזיים. הירידה המשמעותית ביותר נרשמה באמון בבית המשפט העליון, מ-61 אחוזים בשנה שעברה ל-49 אחוז השנה. זאת לעומת 79 אחוז של אמון ממנו בית המשפט העליון נהנה ב-2004. קשה להעלות על הדעת פס"ד אחד או התבטאות מסוימת שהביאה לירידה כה תלולה, אבל אין ספק שכיוון השינוי ועוצמו, מצביעים על תהליך תפישתי עמוק ומדאיג ביותר. עובדה היא שאפילו צה"ל וגם המשטרה צברו אובדן אמון ע"י הציבור. הדרכת הציבור הולכת ומתכרסמת כל כך בלכידות העם ובחוסנה של הדמוקרטיה. בשנת 2008 ניתן להבחין במגמת ירידה כללית ביחס למוסדות אחרים. אמנם במידת האמון שרוחש הציבור לנשיא המדינה ניתן להצביע על שיפור, אבל מוסד זה הוא יוצא דופן במדידות אלה. לעומת זאת, חלה ירידה משמעותית באמון הציבור לראש הממשלה, למפלגות, לכנסת, לב ליבו של משטר דמוקרטי. המצב הנוכחי, מצב של התדרדרות, מעלה באופן טבעי את השאלה מהי או מה צריכה להיות התגובה הרציונלית לכך. האם יש להחליף בין בעלי תפקידים, ואולי הפתרון הוא להתעלמות מהם. ישנם סימנים שהציבור הישראלי מתחיל לסגל לעצמו את האסטרטגיה השנייה. הוא פשוט מתנער ומתרחק מהעיסוק בספירה הציבורית.

מדי שנה אנחנו שואלים לגבי עניין בפוליטיקה, והאם הנחקר משוחח עם ידידים ובני משפחה בנושאים פוליטיים. למרבה הפתעתנו, גילינו השנה כי שני אינדיקטורים אלה הגיעו לשפל

שלא ידענו בעבר. ישנה ירידה ניכרת במידת האמון והדיון בפוליטיקה. אתם רואים את זה לפניכם. ירידות אלה מעידות על ריחוק של הציבור מהפוליטיקה. ממצאים אחרים מלמדים שלא מדובר בניכור או בייאוש, אלא במיאוס ובגועל נפש.

הנתונים מבטאים מצוקה גדולה. ניתן לתהות מדוע המשבר בא לידי ביטוי כעת ולא בעבר. בתקופות אחרות גם היו סטיות מנורמות ובעיות חמורות שעמדו על סדר היום הלאומי. גם אז נראה העסק גמור. ושצריכים להזכיר לאחרון שיעזוב, שיכבה את החשמל.

אינני יודע אם המשבר הנוכחי הוא החריף ביותר שידענו. האטה של הצמיחה הכלכלית וגידול משמעותי בשעור האינפלציה, או באחוז המובטלים, יכולה להפוך את התמונה לעוד יותר קודרת. חשוב גם לציין כי הריחוק מהפוליטיקה היא תופעה מוכרת בעולם המתועש בעת הנוכחית ולא המצאה ציונית. ובכל זאת, אותנו מעניין קודם כל ישראל והמצאים הם חריפים במיוחד, מדאיגים ביותר.

משבר המנהיגות שאנו חווים הוא כאמור תופעה שכיחה בעולם הרחב, ואפילו בהיסטוריה שלנו. היחס של הציבור אל המנהיגים מצביע על פרדוקס חשוב בדמוקרטיה הישראלית. הרי חלק גדול מהעם מגיב לטענות החמורות נגד נשיא, ראש ממשלה, או שר אוצר לא מכיוון שהתנהגות שלהם היא מעבר למותר, אלא דווקא בגלל זה שהתנהגות המתוארת מוכרת מאד, אנושית מאד, ומאיימת מאד. התופעה של שימוש במשרה ציבורית לצבירת נכסים כלכליים, היא ההגדרה הראויה לשחיתות. הביזוי הפומבי הכרוך במשפט ובניתוק מהחיים הפוליטיים, אינם כנראה גורמים מספיק מרתיעים עבור אחדים במערכת הפוליטית.

שורשיה של תת התרבות הבלתי מדוברת שהפרייר הוא איש ציבור שאינו עושה לביתו על חשבון הציבור, הם בשבר הערכי שמלווה את אלה שנולדו סמוך לקום המדינה. בשבר הזה, המנהיגים הם ענקים, כל יכולים, אבות מגינים ומגוננים שצמחו יש מאין. המערכת הפוליטית בתוכה צמחו ופעלו נתפשת כמנגנון המאויש בפוליטיקאים ומכונים עסקניים, תואר מפחיד הבא לתאר אישים בלתי ראויים, שלא מצאו עיסוק אחר זולת ההזדנבות אחרי מנהיגי הדור. מכאן פעילות פוליטית מתוארת כעסקנות. הפקידות הציבורית הם עסקנים מפלגתיים מדרגה שניה, שותי תה במסדרונות ההסתדרות, בתרבות הזאת, הערכים שמייצגים הפוליטיקאים של תקופת הישוב, נחשבים אנכרוניסטים, חלוציות היתה סמל לכפייה להסתפקות במועט, הנדרש מהעם אך לא מאנשי הציבור. אחריות חברתית היתה מושג נרדף לדיכוי היוזמה הפרטית, וסיוע לחלשים נקרא עבודות דחק לצורך קניית קולות.

הרבה מזה חלף מן העולם וטוב שכך. אבל התופעה של דור שני פחות מקודמו, אבל מלא תאוה ותאבון נשארה. בחברה שבה אנו חיים, היתה ציפייה למנהיגים ראויים, כאשר פוליטיקה, פוליטיקאים ופעילות פוליטית היו למילות גנאי. כולנו רצינו וילה עם גינה וחשבון בנק סודי בחו"ל, כי מס הכנסה בארץ לא משאיר לנו שום דבר, ורק בשביל מס הכנסה לא כדאי לעבוד. הוויכוחים הערכיים נסובו על כפייה דתית, הממשל הצבאי ובטחון המדינה אחרי 67' על כיבוש ודיכוי גבולות והתנחלויות. בתקופת המהפך, נודע לנו שהיו סדקים אצל חלק מהאבות הגדולים ושהם עלו בתפקידם. הם נענשו ובעצם לא שבו למקומם מאז.

מנהיגים לא צומחים יש מאין, הם צומחים מתוך ההתארגנויות הפוליטיות שנקראות מנגנון מפלגתי שפעילות פוליטית היא מקצוע, שאת המיומנות הזאת יש ללמוד, ושנדרשים לבחורים כשרון, התמדה והשקעה. התלמידים המצטיינים של החוגים לכלכלה, איישו את מסדרונות משרד האוצר ובנק ישראל. אבל בוגרי הפקולטאות למדעי הרוח והחברה, לא נמצאו מאיישים את וועדות הכנסת. הטובים ילידי שנות החמישים כנראה הלכו לטייס. הם רק שכחו שסדר עדיפות להקצאת משאבים לא קובעים הטייסים אלא הפוליטיקאים. אם כולנו רוצים ווילה וחשבון בנק בחו"ל, גם המנהיגים שלנו רוצים בדיוק אותו הדבר. נעלמה המיסטיקה והכריזמה של המנהיגות, ואתם האהדה והכבוד. הכשלונות של המנהיגים של הכשלונות שלנו, ולכן אין אנו יוצאים להפגנות נגדם. הבעיה היא איננה שההתנהגות והערכים שלהם אינם מוכרים. אדרבא, הם מוכרים מדי. מותר לקוות כי המדד הבא יצביע על שיפור במגמות האלה. אבל אסור לנו להתעלם מהכתובת על הקיר, וחיוני להתגייס כדי לעודד את מודעות הציבור לסכנות הטמונות לכולנו, אם המצב לא ישתפר. תודה.

ד"ר אריק כרמון: תודה רבה. תם הכנס השישי, הדמוקרטיה הישראלית במבחן, כפי שאומר אשר, נקווה לכנס עם שיפורים בשנה הבאה. תודה רבה לכם על הסבלנות. תודה רבה.

